

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 960583/20

בבית הדין הרבני האזורי נתניה

לפני כבוד הדיין:

הרב פנחס מונדשיין

התובע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד רביב תירם)

נגד

הנתבעת: פלונית (ע"י ב"כ טו"ר אלעד אמסלם)

הנדון: דחיית בקשה לביטול או הפחתת מזונות שנקבעו בהסכם גירושין

נימוקים

רקע ופרטים

[פס"ד זה ניתן בשלושה. להלן נימוקיי לפסה"ד]. ביום 30/6/2020 הגיש האיש תביעה שכותרתה ומהותה הינן תביעה "לבטל את החיוב במזונות". בפירוט הבקשה ע"י האיש נכתב כי לצדדים שתי בנות, האחת ילידת 2011 והשנייה 2012, הצדדים התגרשו ביום 3.5.2015 וכעת מקיימים "הורות משותפת". עם גירושיהם נחתם בין הצדדים הסכם גירושין לפיו ישלם האיש מזונות ומדור לבנותיו בסך 3,000 ₪ מידי חודש.

לשון הקטע הרלבנטי בהסכם היא: "הואיל והצדדים מבקשים להסדיר בהסכם זה את כל השאלות והעניינים השנויים במחלוקת ביניהם והמצריכים הסדר לרבות מזונות הקטינות ומדורן וכו", ושם לשון סעיף 5 (ב) הינה "החל מחודש 9/15 ישלם האב עבור מזונות הקטינות ומדורן את הסך של 3000 ₪ לחודש". ובהמשך ההסכם ישנה קצבה לסוף תקופת התשלום, בסעיף ה' בא חיוב מחציות בשווה בנוסף לדמי המזונות.

האיש טוען כי "לאחרונה חל שינוי נסיבות מהותי", חלה התדרדרות רבתי במצבו הכלכלי של התובע שהובילה לקריסה מוחלטת במהלך משבר מגיפת הקורונה. הדברים הגיעו לידי כך שהתובע נמצא כעת, לדבריו, בעיצומן של ההכנות הטכניות להגשת בקשה לפש"ר. חובותיו כעת לבנקים, לדבריו, מסתכמים בלמעלה ממיליון ומאתים אלף ₪ מלבד חובותיו לספקים שונים. "התובע אינו משתכר כעת מאומה".

בהרצאת פרטים שצירף לתביעה הצהיר כי בששת החודשים שקדמו לתביעה אינו משתכר דבר. וכי לא ידוע לו מה גובה הכנסת הנתבעת, אולם ציין כי היא עובדת משרד-החינוך וכמו"כ מפעילה מספרה ושרותי איפור בביתה וכן מוכרת מוצרי טיפוח.

התובע צירף אסמכתא לפיה בנק לאומי תובעו (ליתר דיוק, תובע את החברה שבבעלותו) על סך 597,840 ₪, יתרת חובה בחשבון הבנק, החשבון אותו פתחה חברת "נק" שהיא חברה פרטית בבעלות האיש. מאוחר יותר נפתח תיק בהוצל"פ (20 ביולי 2020) ע"י בנק לאומי ע"ס 82,830 ש"ח. כמו"כ הוגשה תביעה ע"י בנק מזרחי-טפחות ע"ס 462,663 ש"ח. ועוד חובות לחברת האשראי ול"פרטנר".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בסיכומי ב"כ האשה טען הלה כי האשה משתכרת סכום זעום מידי חודש, וכי בעלה הנוכחי מתקיים מקצבת נכות, בנוסף יש לו חוב מזונות לילדיו מנישואיו הקודמים, עוד טען ב"כ האשה כי המסמכים אותם הציג התובע לביה"ד משקפים מצב של חובות רבים לאיש כבעל עסק, אולם לא ניתן להסיק על-פי זה בלבד מה באמת מצבו הכלכלי של האיש ללא שיציג לפני ביה"ד תדפיסי חשבון העו"ש שלו, פקדונות חסכונות וכו'. כמו"כ ציין כי כבר בעת החתימה על ההסכם, וכך נכתב בו, טען האב כי הוא מצוי בחובות של 650,000 ₪ ובכל-זאת עיסקו הניב לו מאות אלפי ש"ח בשנה.

הערה מקדמית - הגדרת תביעת האיש

הגדרת התביעה ותוכנה, כפי שהוגדרה ע"י התובע, הינה "לבטל את החיוב במזונות". טענת "ביטול" חובת המזונות ראוי לה שתתבסס על טיעון עקרוני-הלכתי לפיו השתת דמי המזונות על האב בטעות יסודה, כגון: במקרה בו האב כלל אינו אבי הבנות, או אם הבן מרדן (לפי חלק מהשיטות בהבנת דין זה) וכדו'. אולם עיון בטענות האב, וכפי שהצגנו אותן לעיל בקצרה, מעלות סיבות אחרות, כשהמכנה המשותף להן הינו צורך בשקילה מחדש את כובד המעמסה הכספית המוטל על כתפי האב והצורך בהתאמה למצבו הכלכלי בהווה. סיבות אלו יכולות להיות יסוד לתביעת "הפחתת דמי המזונות" אך לא לביטולן, ותביעה זו מצריכה עיון פרטני מדוקדק באלמנטים שונים המרכיבים את מעמדו הפיננסי של האב. אעפ"כ, לא נדרוש את תיקון כתב-התביעה ונפרש פירוש דחוק את מושג "ביטול החיוב", כותרת תביעתו, ונפרשו כתביעה שמהותה איננה ה"ביטול" אלא ה"צמצום" אלא שצמצום דמי המזונות המבוקש הוא עד-כדי **ביטולם**. משכך טענות האב מובילות לתביעה מידתית הנעה במנעד רחב שבין הותרת הסכום כפי שהוא עד כדי צמצומו לאפס, במובן מעשי "ביטולו". לפי זה אף אם ביה"ד ימצא לנכון לדרוך בדרך האמצע ויתיר את החיוב אלא יצמצמו, הרי שייענה בזה משפטית לטענות ותביעת האב.

הספקות העומדים לפנינו

בכווננו לדון בתביעת האב (וכפי פירושה המתוקן, כאמור), נראה שעלינו להציב את הספקות שתביעה זו יוצרת, באופן הזה:

לפום ריהטא, הנדון שלפנינו שונה ממצב בו ביה"ד דן מכוח "שינוי נסיבות", לשינוי החלטה ופס"ד שלו שקבעה חיוב ושיעור דמי-מזונות. או-אז נדרש היה ביה"ד לקבוע עפ"י כללי ההלכה, מהו היקף חיוב המזונות הנגזר מתנאי המציאות העומדים לפניו, שעה שבא לתת את החלטתו המעודכנת. אופיו של חיוב המזונות הוא תלוי-מצב ועליו להיבחן ולהיקבע מחדש כל אימת שהמציאות פושטת צורתה ולובשת חדשה, בשל-כך לעולם פתוחה דלתו של ביה"ד בפני הצד אשר מבקש שקילה מחודשת בשל שינוי הנסיבות. אולם, יש להסתפק האם אף כך יש לנהוג במקרה שלפנינו, שהרי סכום המזונות שנקבע מעיקרא לא היה פרי החלטת ביה"ד לאחר שיקוליו שנגזרו מהמצב שעמד לפניו, אלא נקבע מכוח החלטת והסכמת הצדדים, כפי שנוסחה בהסכם-הגירושין עליו חתמו שעה שבאו להתגרש. הסכם זה, אף כי קיבל תוקף בפסק ביה"ד אשר בדק כי אינו חורג מתחום הסביר, מ"מ לא נהגה ונוצר מכוחו. אמנם, לו ביה"ד היה מוליך ומביא מעלה ומוריד, את הצדדים עד בואם לידי הסכמתם זו, היה מקום לדון שמא פרי כל זה, קרי ההסכם, הינו תוצרו המוגמר של מעשה ביה"ד הניתן מתוך מכלול השיקולים שעמדו בשעתם לפניו, לא כן הדבר כאשר ההסכם נוסח ע"י הצדדים והובא רק לאישור ביה"ד, כבמקרה שלפנינו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמור מעתה, שמא לא די בכך שביה"ד יווכח כי אכן תנאי ההווה ומסגרותיו שונים הם מאלו שהיו בעת קביעת סכום המזונות בהסכם. לא נוכל להסתפק בבחינת התמונה שלפנינו כיום, ולבחון את התאמתה לעבר. יתכן שלא נצא ידי-חובתנו בלא שנישא עיננו אל העבר, ונעמיד את עצמנו באותה השעה בה הבעל בא בכתב והתחייב לאותו הדבר ממנו כעת חפץ להשתחרר, שומה עלינו לבחון האם התחייבות זו שנטל האיש על-עצמו בעת ההיא, היה כבר אז שוברה בצידה ומצדיקה התחשבות בשינויים שיתכן ובאו בעת מאוחרת לה.

אם נתרגם ספק זה לשפה ההלכתית-משפטית, הרי שענייננו הוא לשקול כיצד להגדיר את סוג ההתחייבות אותה נטל האיש על-עצמו ומהם גבולותיה. האם יש לראות את התחייבות האיש למזונות ילדיו בהסכם הגירושין, כהתחייבות חדשה לה התחייב האיש, ואין בינה ובין חיוב מזונות הקבוע מצד ההלכה אלא שיתוף השם בלבד? האם בחיבו את-עצמו בקניין הפך האיש את חוב מזונות ילדיו שהטילה עליו ההלכה (לפי הגדרתו למדרגותיו השונות) לחוב כשאר חובות שאדם מחייב את-עצמו? או שמא, אין התחייבותו באה לשנות את תוקף החיוב ההלכתי הקיים בלאו-הכי ולתת לו הגדרה חדשה מחמירה, אלא אך ורק באה לקצוב את סכום המזונות, הנכון בעיני בני הזוג, חלף הקצבתו ע"י הערכאה השיפוטית, שעה שבאים להתגרש ולעגן בהסכם את פני העתיד – זהו הספק הראשון העומד לפתחנו.

והנה אם נכריע כפי הצד השני, ולא נראה בהתחייבותו פנים חדשות, ובכך יש לחזור לשורת הדין, יש לדון כיצד בדיוק להגדיר את חיובו שעפ"י ההלכה לשתי בנותיו שבגילן הנוכחי, שהוא מעל גיל שש, וממילא האם הגדרת חיובו זה מאפשרת שינוי סכום המזונות במקרה של הרעת מצבו הכלכלי, אם נסבור שאכן כן, לא יוותר לנו אלא לבחון בדקדוק את מצבו הכלכלי של האב (ואולי אף של האם) כדי להגיע למסקנה אם יש מקום להיענות לבקשת האב.

אולם אם נצעד בדרך האחרת ונכריע כי פנים חדשות באו לכאן והתחייבות האיש בהסכם כמוה כהתחייבות ממונית רגילה, יש לדון האם בכלל יש מקום לבחינת שינויי נסיבות אל מול שעת ההתחייבות שהתחייב. בחינה זו צריכה להיות בראשיתה "טכנית", עיון ודקדוק בלשון ההסכם, מה בדיוק ולמי בדיוק התחייב, שמא שוברו נמצא בצידו, ואם ההסכם ככתבו וכלשונו ינעל הדלת בפנינו לסותרו מתוכו, הרי שתידרש בחינה הלכתית האם בכלל ומתי ניתן לשנות מהחיוב שנטל האיש על-עצמו. בחינה זו תסתעף למספר סעיפים בשים לב לאופי החיוב, לקצבתו, ולתלות, אם קיימת, בין סעיף זה בהסכם, נשוא דיונינו, לבין סעיפים נוספים בהסכם. יתכן ונצטרך לחדור אף להלך רוחם של הצדדים שעה שבאו לחתום על ההסכם, מי מביניהם היה הדוחף לגירושין ולהסכם שסידר את עניינם ומי היה הצד ה"נגרר".

הגדרת חיוב מזונות שבהסכם

שרש הספק

כאמור, שרש הספק הראשון שלפתחנו, הינו, כיצד להגדיר את סוג ההתחייבות אותה נטל האיש על-עצמו ומהם גבולותיה. האם יש לראות את התחייבות האיש למזונות ילדיו בהסכם הגירושין, כהתחייבות חדשה לה התחייב האיש, ואין בינה ובין חיוב מזונות הקבוע מצד ההלכה אלא שיתוף השם בלבד? האם בחיבו את-עצמו בקניין הפך האיש את חוב מזונות ילדיו שהטילה עליו ההלכה (לפי הגדרתו למדרגותיו השונות) לחוב כשאר חובות שאדם מחייב את-עצמו, או שמא אין התחייבותו באה לשנות את תוקף החיוב ההלכתי הקיים בלאו-הכי ולתת לו הגדרה חדשה מחמירה, אלא אך ורק באה לקצוב את סכום המזונות הנכון בעיני בני הזוג, חלף

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הקצבתה ע"י הערכאה השיפוטית, שעה שבאים להתגרש ולעגן בהסכם את פני העתיד - זהו כאמור הספק הראשון העומד לפתחנו.

עיון במחלוקת הב"י והפרישה

והנה, מצאנו שאדם מתחייב לזון את בת אשתו, בהסכם, התחייבות לאמה בעת נישואיה, והסכם זה נידון כהתחייבות לכל דבר ועניין ("הנושא את האשה ופסק עימה שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים", כתובות ק"א ע"ב). אולם כמובן שונה דינו של ההסכם שם הבא לחייבו במה אשר איננו חייב בו מצד הדין, מזונות בת אשתו, לבין ההסכם שלפנינו, שכאמור מעגן בהסכם, חיוב מזונות ילדיו, אשר קיים אף אלמלא נחתם, תהא אשר תהא הגדרתו.

בשאלה דומה, אלא שביחס לחיוב מזונות אשה, כתב הפרישה באה"ע סימן קי"ח ס"ק צ':

"ואף שקנו ממנו בקניין סודר על כתובתה ומזונותיה, מ"מ לא קונה כי אם עפ"י מה שחייבתו תורה וכפי הנהוג".

וכך כתב הפרישה אף בחו"מ סימן צ"ז, ס"ק מ"א:

"אף שקנו ממנו בקניין סודר על כתובתה ומזונותיה מכל מקום לא נקנה כי אם על פי מה שחייבתו תורה וחז"ל וכפי הנהוג".

אולם הב"י שם באה"ע סימן קי"ח דרך בדרך אחרת מאשר הפרישה, וסבר שיש להתחייבותו שם מעמד של חיוב חדש. גם במקום השני, בסימן צ"ז בחו"מ סעיף מ"ב בדין קדימת בעל חוב למזונות אשה וילדיו, הביא הב"י את טעמו של הרי"ף בשו"ת, וז"ל:

"מוסיף אני לכם עוד ביאור, שטעם הדבר, מפני ששעבודו של מלוה הוא מן התורה, וכדעולא דאמר (ב"ב ד' קע"ד ע"ב) שעבודא דאורייתא (עי' רי"ף סוף פ' ג"פ), ומזונות אשה ובנים מדרבנן, הלכך אתי שעבודא דאורייתא ומבטל דרבנן".

על טעם זה הקשה הב"י:

"ומ"מ קשה לי, כיון שכתוב בכתובות ומזוניכי, הרי נשתעבד לה בשטר, ושעבודה דאורייתא כמו שעבודא דמלוה, ולמה יקדום לה מלוה בשטר. ואפשר דטעמא משום דחיוב מזונות דמכאן ולהבא, ודאי דמלוה בשטר קודמת, משום דלא הגיע זמנם לגבות, ומזונות שלוותה ואכלה, משום דאין לבעל חוב על הבעל שום שעבוד, והיא אינה תובעת מן הבעל למזונות אלא לפרוע חוב, הלכך מלוה בשטר קודמת".

גם כאן חזינן שוב בדעת הב"י שלא כפרישה בשני המקומות, אלא למד שכתבת השטר והתחייבות הבעל בו למזונותיה, שינתה את פני חיוב המזונות מחיוב דרבנן לחיוב מן התורה.

הרי שלפום-ריהטא נראה כי חלקו הב"י והפרישה בשאלה בה אנו דנים, אלא שאת דעתו השונה של הב"י מדעת הפרישה ניתן לצמצם אך ורק לאותו עניין הנידון שם והוא תוקף שעבוד אותו חוב מזונות, לראותו כשעבוד בשטר, וכך העלה מרן ראש-הישיבה ונשיא ביה"ד הגדול מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל בפס"ד הנדפס בתחילת כרך כ' מפסד"ר:

"אמנם נראה לומר שייטכן שסברת הב"י היא שלא שייכת סברת הפרישה שגם שכתב לא חל דין שעבוד יותר מאשר עצם החיוב מכח תקנה. משום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמה שלא חל דין שעבוד מכח תקנה, הוא משום שהוי כמו כל חיוב בלי שטר, שאין גובין ממשועבדים. וע"כ לא שייך לומר שדין זה לא משתנה גם כשכתבו בשטר, שהרי לעולם כל עיקר ההבדל בין מלוה בע"פ ומלוה בשטר לגבי משועבדים, הוא מכח שבע"פ אין קול ובשטר יש קול. וא"כ שוב לא שייך שגם לגבי מזונות לא ישתנה הדין כשכתבה בשטר, שמה שאינו גובה ממשועבדים הוא מכח זה שאין לה קול, וע"כ כשיש קול ע"י שטר מוכרח שהדין ישתנה, ועל כן כתב תירוץ אחר, אבל במקום אחר לא בדין גביה ממשועבדים ייתכן לומר הכלל של הפרישה".

והנה לכאורה, ראייה גדולה לדברי הפרישה, לפיו אין התחייבותו באה לחייבו חיוב חדש, קיימת בדין חיוב כתובה ותנאיה, שהרי אף שאדם כותב שטר כתובה לאשתו ומעמיד עליו עדים, ויש ואף מחזקו בקניין, מ"מ עדיין כתובה הוי מדרבנן לאותו מאן-דאמר, ולא אמרינן שבהתחייבותו הפך את חיובי דרבנן לחיוב דאורייתא שלקח על-עצמו.

כמו כן נראה להקשות מהא דנאמן אדם הטוען "פ"פ מצאתי" להפסידה עיקר כתובתה למ"ד כתובה דרבנן ד"חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה", אולם לא נאמן להפסידה תוספת כתובה שהיא מן התורה, כמבואר בכתובות דף י' ע"א. ויש לעיין מדוע כאשר כתב לה שטר כתובה וטוען פ"פ יהיה נאמן על העיקר, הרי כאשר כתב לה חייב לה לכאורה מן התורה, והוי כתוספת כתובה עליה אינו נאמן? ! והרי השו"ע הביא לדין פ"פ הנ"ל למרות שהיום אנו במקום שכותבים כתובה !

כיו"ב אכן השיג התומים בחו"מ סימן צ"ז ס"ק כ"א בדבריו על הב"י הנ"ל וכתב:

"מ"מ ק"ל כיון שכתוב בכתובה ומזונייכי, הרי נשתעבד לה בשטר ושעבודא דאורייתא כמו שעבודא דמלוה וכו' ולכאורה אין מובן דבריו דבכל דוכתא דאמרינן בש"ס כתובה אמרו כתובה דרבנן, אפילו בכתב לה כתובה, נימא דכיון דכתב לה הוי שעבודא דאורייתא כמו שאר שטרי התחייבות, ולמה אמרו כתובה דרבנן? אלא צ"ל דמה בכך דכותב, לא מליבו כותב, רק מתקנתא דרבנן, ולולא תקנתא דרבנן לא היה כותב, א"כ אין כתובתו עושה יותר משעבוד הגוף תקנתא דרבנן, ולכך תוספת כתובה שמוסיף מדעתו הוא דאורייתא".

ולכן הסיע התומים את כוונת הב"י לדרך אחרת.

כבר הב"ח בחו"מ סימן צ"ז ס"ף מ"א כתב:

"ואעפ"י שכתב לה בכתובה ומזונייכי לא חשבינן כמלוה בשטר דכיון דאותה כתיבה אינה אלא עפ"י תקנת חכמים לא עדיף ממלוה ע"פ".

ועיין לקמן מה שנראה לדחות ראייה זו, מתוך דקדוק לשונו של התומים.

כנגד זה מצאנו תימוכין לשיטת הב"י בסוגיה בכתובות דף קב ע"ב, שהעמידה את דין המשנה (שם דף ק"א ע"ב) דאם מתו, בנותיהן ניזונות מנכסים בני חורין והיא ניזונית מנכסים משועבדים, בשקנו מידו, ומקשה הגמ': "אי הכי בנות נמי, בשקנו לזו ולא קנו לזו, ומאי פסקא, איהי דהואי בשעת קנין מהני לה קנין, בנות דלא הוו בשעת קנין לא מהני להו קנין". ודחתה הגמ': "מי לא עסקינן דהואי בשעת קנין והיכי דמי כגון דגירשה ואהדרה". ושם פירש"י: "וכי א"א שיהיו אף הבנות בשעת קנין כגון דגרשה ואהדרה וכתב לה התנאים הללו וכו'". ובהפלאה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שם כתב בד"ה ועיין בהרא"ש: "דכשמתחייב על בתו בקניין חדש הוי ליה כמו שנתחייב לבת אשתו מאיש אחר".

חזינן אס-כן בסוגיה, שאותו חיוב חדש של בא לזון את בת אשתו יש ומתקיים אף בבתו שלו, וזה כאשר נולדה להם בת ולאחר-מכן גירש את האם ושבו ונישאו, ובעת הנישואין השניים התחייב לזון את בתם המשותפת חמש שנים, התחייבות הבאה ע"ג חיוב הקיים בלאו-הכי, ובכ"ז יש להתחייבותו מעמד של חיוב עצמאי וחדש.

והנה ראיתי למו"ר הגר"א שפירא זצ"ל שם, שרצה ללמוד כי מחלוקת הפרישה והב"י, הינן למעשה שני שלבים בדברי הגמרא. הגמרא בגיטין דף נא ע"ב (וכן בסוגיה בכתובות הנ"ל) מביאה את המשנה בכתובות ק"א ע"ב: "מתו, בנותיהן נזונות מנכסים בני חורין, והיא [בת אשתו – פ.מ.] נזונת מנכסים משועבדים מפני שהיא כבעלת-חוב". המדובר שם במיתת שני הבעלים לאשה שהתחייבו לה לזון את בתה, בשעה שנשאוה, ואומרת המשנה שהבנות הביולוגיות של אותם נפטרים יזונו רק מנכסים בני-חורין שביד היתומים ולא ממשועבדים, כדין אין מוציאים למזון הבנות מנכסים משועבדים, אולם בת אשתו שאינה בתו של הנפטר תזונו מנכסים משועבדים שהרי היא בעל חוב שלהם. הגמרא שם מעמידה זאת כאשר אותם נפטרים התחייבו בקניין (כדי שיהיה זה כמילוה בשטר שיוציא קול ותוכל לגבות ממשועבדים אע"פ שלא היה שטר – כך עפ"י רש"י שם), והעמדה זו, שהתחייב בקניין, יוצרת לגמרא קושי, מדוע א"כ בנותיו שלו לא יגבו ג"כ ממשועבדי, ולא מסתבר לה לומר שקנו לזו ולא לזו. ומתרצת "בתו דבתנאי בי"ד קאכלה לא מהני לה קנין, בת אשתו דלאו בתנאי בי"ד קאכלה מהני לה קנין", הרי שתירוץ זה של הגמרא מורה לכא' כשיטת הפרישה, אולם הגמרא שם מיד דוחה תירוץ זה ואומרת "וכי מיגרע גרעה?" ונראה שסברת הב"י היא שעומדת ביסוד דחיית הגמרא, וז"ל:

"ולכאורה יש הוכחה שלא כהפרישה מגמ' מפורשת בכתובות ק' ובגיטין נ"א בענין מזון האשה והבנות, שהבנות נזונות מבני חורין והיא ממשועבדים ומוקי כשקנו מידו ואיהי דליתא בתנאי בי"ד מהני הקנין ובנות דאיתנהו בתנאי בי"ד לא מהני להו הקנין. ודחינן וכי מיגרע גרע משום שאיתא בתנאי בי"ד, ואמרו שם טעם אחר. הרי שהגמ' לכאורה הביאה סברת הפרישה שכיון שהחיוב העיקרי הוא מתנאי בי"ד, ומתנאי בי"ד לא גובה ממשועבדים, לכן גם כשעשו קנין לא מועיל לגבי משועבדים, אבל הגמ' דחתה שזה שלא ייתכן שמשום זה שיש תנאי בי"ד לא מועיל קנין. הנה מוכח מהגמ' שאעפ"י שמעצם התקנה אין דין שיעבוד אבל כשקנו מידו זה מגדיל את החיוב לגבי לגבות גם ממשועבדים, ולכן הב"י כתב סברה אחרת מה שכתב הפרישה".

והנה לענ"ד יש לחלק ולטעון כי מסקנת הגמרא אתי-שפיר אף לשיטת הפרישה ולצמצם את שיטתו, ולהלן נעמוד על-כך. מ"מ אף הגר"א שפירא שכן ראה במסקנת הגמרא קושיה על הפרישה, מוסיף סברא לפיה מסקנת הגמרא תתיישב אף לפי הפרישה, וחילוקו נוגע מאד גם לנדון דידן, וכך מוסיף הוא:

"אבל גם לפרישה מוכח מלשונו שעיקר סברתו היא שהתקנה של לזון אשתו בחייו היא לא ענין של חוב, אלא חיוב אישי שיפרנס אותה כמו את עצמו, ולא היה כלל חיוב של שיעבוד נכסים, וע"כ כשקנו מידו אין לשנות מדין חיוב אישי ולעשות מזה חיוב ממון. משא"כ במזון האשה לאחר שמת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שזה ודאי חיוב של ממון ולא שיעבוד אישי ששניהם יתפרנסו ביחד, וכה"ג ע"י קנין יתגדל החיוב. ובזה מודה לסברת הב"י שעצם החידוש של קנין על החיוב מועיל לשיעבוד נכסים וזה שכתב בכתובות שאם יש קנין זה מוסיף על חיוב התקנה".

הרי שלדבריו יודה הפרישה בחיוב מזונות אשתו לאחר מותו (שזה היה נידון הגמרא שם שדברה גם על מזון הבנות) הנושא אופי ממוני ובשל-כך יוכל קניין המתווסף עליו לעבותו ולחזקו שכן הינו תוספת לקיים, לבין חיוב מזונות אשתו בחייו, עליו דיבר הפרישה, חיוב אישי, שבו לדעת הפרישה לא יועיל קניין לשנותו מאופיו.

לפי חילוק זה נמצא שאף בחיוב מזונות ילדיו שהינו וודאי חיוב ממוני, יודה הפרישה לב"י כי הקניין יחזקו ויגדילו.

צמצום שיטת הפרישה

לעיל העלנו קשיים בשיטת הפרישה מסוגיות מפורשות, וכן קשיים בשיטת הב"י. אולם נראה לומר שהנדרון לגבי הגדרת מהות חיוב מזונות אשה בכתובה (משם עלו קשיים בשיטת הב"י) שונה מהמקרה שלפנינו. נראה שאף אם נסבור כתומים, מ"מ במקרה שלפנינו יצר האיש בהתחייבותו בהסכם חיוב חדש, מפני שבשונה מנידון התומים שם הבעל התחייב על הכתובה וסכומה הקבוע ובהתחייבותו לא שינה דבר מהחיוב המקורי, ממילא אכן מסתבר לומר שלא בא להוסיף התחייבות. הרי שבמקרה שלפנינו בו עסקינן במזונות ילדיו בגיל כזה, שלחלק מהדעות אין האב חייב במזונות ילדיו מעיקר התקנה אלא מצד דין צדקה (גם אם אין דעתנו כך, עיין בזה להלן), מסתבר לומר שהאיש (מן הסתם ביודעו ומכירו פסיקה זו) בקבלו התחייבות בא להוסיף חיוב על מעמד החיוב שממילא, ולכן יש לראותו כחיוב חדש. העובדה כי בתי-הדין חלוקים בהתייחסות לתוקף חיוב מזונות אלו והליכת האיש לעגן חיוב זה בהסכם עושה זאת דומה לתוספת כתובה שהיא מן התורה מצד התחייבותו אליה מרצונו, שלא כעיקר כתובה.

(במקרים אחרים ניתן להוסיף כי במידה וסכום המזונות אליו התחייב האיש גבוה מהמקובל בביה"ד לפסוק לגילאים אלו, הרי שמכיון שהאיש הוסיף על הסכום שהיה ביה"ד קובע, יש כאן חיוב חדש, ולפחות אותה היתרה שהוסיף האיש, אולם במקרה שלפנינו שקבע סכום של 3,000 שו לשתי בנות כולל מדור לא שייך לומר כך).

חיזוק לסברתנו זו, ימצא המתבונן בלשון סברת התומים, כפי שכתבה: "אלא צ"ל דמה בכך דכותב, לא מליבו כותב, רק מתקנתא דרבנן, ולולא תקנתא דרבנן לא היה כותב", משפט המגלה כי כל אימת שהאיש כותב דברים שהינם מעבר למה שהדין חייב אותו לא ניתן להמשיך ולומר כסברת התומים הנ"ל.

כע"ז נראה אף בדעת האבני מילואים (אה"ע סימן צ"ג ס"ק כ"ה), המוסכים על דברי הרמ"א (שמקורו ברשב"א) שכתב (שם סעיף כא): "הקנה לה בקניין על המזונות מוציאה למזונות ממשועבדים", על זה כתב האבנ"מ:

"ועכשיו נהגו לקנות בקנין על הכתובה ואפ"ה אין מוציאים למזונות ממשועבדים, ואפילו בחיי הבעל בעל חוב קודם, וכמבואר בחו"מ סימן צ"ז. ונראה דקנין לא מהני אלא היכא דהקנה בפירוש על המזונות, אבל עכשיו נהגו לקבל קנין סתם מן החתן על הכתובה, ואין הקנין אלא על דין הכתובה ודין תנאי כתובה הנאמר שם "אנא אפלה ואוקיר ואזון יתך", ודעת החתן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אינו אלא שיהיה לה דין כתובה שתקנו לה חז"ל, ואינו רוצה להתחייב בחיוב חדש, מש"ה קאי בדין כתובה ותנאי כתובה דאינו גובה ממשעבדי למזונות, כיון שלא רצה להתחייב ביותר ממה שחייבו אותו חז"ל, והקנין לאו לאטפויי קאתי, ובלא קנין נמי אית לה כתובה ותנאי כתובה, והא דכתב הרשב"א דאם הקנה לה בקנין מהני, לא איירי אלא היכא דקני באנפי נפשיה בפירוש על המזונות, אבל מה שמקבל קנין על הכתובה כמו שנהגו עכשיו, אינו אלא על דעת חז"ל בדיני כתובה".

חזינן שאין כוונת התומים ודעימיה שמבחינה עקרונית לא יתכן להוסיף חיוב על-פני החיוב הקיים ממילא (כדרך שיש נוקטים, ושנדון בה להלן), אלא באמת הכל תלוי בדעתו של עושה הקניין, אלא שבכתובה אין כוונת החתן להוסיף על ידי הקניין תוקף נוסף וחיוב מחודש לכל חיוב מחיובי הכתובה, אלא רק לבטא גמירות דעת לחיוב הקיים בלאו הכי. ואוסף את שכתב מעי"ז מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל באותו פס"ד הנ"ל, וז"ל:

"למעשה נראה שמ"ש הב"י והפרישה וכן דנו בזה הב"ח והתומים שם זה נוגע רק בכתיבת כתובה שעיקר הסברא שמה שתנאי כתובה נכתבו בכתובה עצמה, היינו משום שכתב את תנאי הכתובה בכתובה, בגלל שחכמים חייבו אותו לכתוב את החיוב הזה כפי שהוא, שגם כתיבת שטר כתובה היא מדרבנן, וע"כ אין במה שנכתב יותר ממה שחייבו. ולא התכווין כלל לכתוב בכתובה אלא רק מה שחכמים חייבו כתנאי כתובה, והכל הוא חיוב בשטר של תקנות חז"ל. וד"ז מפורש בב"ח וגם בפרישה וכן בתומים שם. אבל בשטרות של הסכמים והתחייבויות בין הבעל והאישה שהם הסכמים פרטיים, ומדעת עצמן כתבו, ושניהם מתחייבים חיובים הדדים, יש לפרש את השטרות כפי שמפרשים כל שטר התחייבות של שני צדדים שכתבום מדעתם הם. וזה פשוט לגמרי".

או כפי שחזר וכתב בסיכום פס"ד:

"שטר כתובה מאיש לאישה היא כתיבת אותו החיוב של הבעל כלפי אישה שתקנו חז"ל, אבל כשיש בשטר חיוב נוסף, הוא ממילא שטר עצמאי וחיוב חדש כולו".

כעת עפ"י חילוק זה נראה לכאורה לדחות את ראיית מו"ר מממסקנת הסוגיה בגיטין וכתובות כנגד הפרישה, ולפיה לא גרעה העובדה שקיים חיוב מזונות ילדיו לאחר מותו מתנאי בי"ד ממקרה של מזונות בת אשתו, לעניין התחייבותו בקניין על-גב זה. והנה להנ"ל לא קשה, שהרי שם עסקינן בחיוב מזונות בנותיו שחז"ל לא באו והורו לו להתחייב בקניין עליהם, וא"כ כאשר האדם בחר להתחייב בקניין מוכח שכוונתו הייתה להוסיף חיוב על עיקר חיובו, ובזה יודה הפרישה שיווצר חיוב חדש, משא"כ בחיוב מזונות אישה לא בא וכתב שטר מעצמו אלא שחכמים הורו לו ורק בזה סבר הפרישה שלא התכוון להוסיף חיוב. (וצ"ע על מו"ר מדוע לא יישב כך את הסוגיה בגיטין לדעת הפרישה, כאשר הוא עצמו מסכים וכתב כסברא הזו בפרישה כנ"ל, אלא חילק באופן אחר כמובא לעיל).

ואסיים פרק זה בציטוט מדברי הגר"א גולדשמידט זצ"ל בפסקי דין רבניים חלק ב בפס"ד המתחיל בעמוד 65, בבית הדין ת"א - יפו בפני הדיינים הגאונים: הרבנים א' גולדשמידט -

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אב"ד, י' קולין, ש' מזרחי, כולם זצ"ל (ונשנה בספרו של האב"ד "עזר משפט" סימן יג), וכך כתב בתו"ד:

"אולם יש להבחין, לענין הבעיא האמורה, בסוגי המזונות; וההבדל נובע ממהותה של עילת החיוב, והוא: אם עילת החיוב היא מעשה התחייבות מסויים, הרי אותו המעשה היוצר את ההתחייבות בעתיד, מחיל, אז בשעת המעשה, את החיוב כולו, על כל תקופת משך החיוב; סיבת החיוב היא מעשה ההתחייבות, והייתה נגמרת במעשה זה ואין לאחריו ולא כלום.

ומשום כך בפוסק לזון את בת אשתו, שעילת החיוב היא ההתחייבות שבפסיקה, חל בשעת הפסיקה החיוב והשעבוד על מזונות כל תקופת החיוב, ושום חיוב ושעבוד חדש אינו נוצר, ואין כל סיבה שיווצר, במשך תקופת הזמן עבורה יש חיוב, וכך גם בפסיקת רבית להלוואה לזמן קצוב, שעילת חיוב הרבית היא ההתחייבות שבפסיקה, חלות החיוב והשעבוד על הרבית, לכל משך זמן החזקת ההלוואה בעתיד, הוא בשעת הפסיקה, ולא שעה - שעה במשך זמן החזקת ההלוואה.

וגם אם לא מוכרח שהחיוב יתמיד, וישנם דרכים לבטל את המשכו, כגון ברבית על ידי סילוק החוב, ובפוסק לזון את בת אשתו על ידי גרושין, במקרה שהתחייב לתקופת קיום הנשואין בלבד; מכל מקום כל זמן שהחיוב לא בוטל הוא נמשך מכח ההתחייבות הראשונה ולא מכח אי - ביטולו; כי אי - ביטול חיוב אינה עילה להמשך חיוב.

בחיוב מזונות כאמור אין כל מחלוקת בין הפוסקים, וגם הבית - יוסף סובר, שהשעבוד והחיוב לכל הזמן חל בשעת ההתחייבות, אף שהגביה היא, למזונות של כל תקופת זמן, רק בהגיע הזמן; וכפי שהוכיח הרשב"א מהמשנה בכתובות. ועיין בתשובות שבות - יעקב חלק ב' סימן קפ"ג. ועיין בספר נחל - יצחק סימן ע"ב ס"ק כ"א.

מחלוקת הפוסקים האמורה היא במזונות שהבעל חייב לאשתו מצד הדין, וכאן יש מקום לספק בגדר חיוב הדין. מצד אחד אפשר לומר, כי הואיל והנשואין הם שיוצרים את החיוב והם עילתו, הרי הנשואים ממלאים את מקומה של מעשה התחייבות, וכמו שבחיוב על ידי התחייבות חל השעבוד מיד לכל תקופת ההתחייבות, כן בחיוב על - ידי נשואים חל בשעת הנשואים החיוב והשעבוד לכל תקופת הנשואים. וזוהי דעת הפרישה והכנסת - הגדולה הלמדים דין מזונות נשואים מדין הרשב"א במזונות התחייבות.

אבל דעת הבית - יוסף היא, שאין כל דמיון בין מזונות מכח נשואים ובין מזונות מכח התחייבות, כי מזונות נשואים אם - כי חיובם נוצר עקב הנשואים, אין מעשה הנשואים מחילים בשעתם שעבוד וחיוב על מזונות של כל תקופת הנשואים, אלא קיומם של הנשואים הם היוצרים בתקופת קיומם חיוב מזונות לכל שעה ושעה של קיומם, כי הואיל ומזונות מטבע מהותם הם דבר יום ביומו, ניתנה כך הלכתם, הן אם הם מדאורייתא הן אם הם מדרבנן, כשעבוד וחיוב החל יום ביומו; היינו שעילת החיוב היא לא מעשה הנשואים בתחלה, אלא קיום הנשואין שעה שעה לאותה שעה; מה שאין כן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בחיוב מכח מעשה התחייבות, שבהכרח החיוב כולו חל בשעת המעשה, כי לא יתכן שיחודש חיוב יום - יום אחרי המעשה, באין כל עילה חדשה יום - יום.

ואף שבמזונות האשה יש גם חיוב מכוח התחייבות, שהרי נוסף להתחייבות מצד הדין התחייב הבעל במפורש בשטר הכתובה על המזונות מחיים, וכפי שכתב הבית - יוסף בחו"מ שם: כיון שכתוב בכתובה ומזונייכי הרי נשתעבד לה בשטר. וכך כותב בעל התרומות בשער ראשון חלק א' בסוף אות ד': ... דאיהי במזונותיה בעל חוב היא, שכבר נתחייב לה או מתנאי בית - דין או מן הכתוב בכתובה ומזונייכי. הרי מפורש שנוסף על החיוב מכח הדין יש חיוב למזונות מכח ההתחייבות בקנין שבשטר הכתובה.

אמנם הגדולי תרומה שם חולק על דברי הבית - יוסף הנ"ל וכותב: ... הנראה מחוור בזה דלעולם האי ומזונייכי שבכתובה לא יהביה ליה דין שעבוד, משום דעיקר השטר על חיוב הכתובה והנדוניא נעשה, וכל שאר מילי הורגלו הסופרים לכתבם ואינם מעיקר שעבוד השטר... נהגו לכתבם בכתובה לשופרא, והקנין העיקרי הוא על הכתובה ועל הנדוניא... ומה דמסיים רבינו או מן הכתוב בכתובה ומזונייכי לרווחא דמילתא קאמר.

אלא שמדברי הרשב"א בתשובה המובאת בבית - יוסף אבע"ז סוף סימן צ"ג, ומדברי המגיד משנה הלכות אישות פרק י"ח הלכה י"ג, מוכח ברור שקנין הכתובה הוא גם על התחייבות למזונות מחיים הנכתב בשטר הכתובה; וכך היא גם דעת הרמ"א שהביא דבריהם להלכה באבע"ז סימן צ"ג סעיף כ"א.

אולם אף לדעת הפוסקים הנ"ל שההתחייבות למזונות שבשטר הכתובה עושה את חיוב המזונות לחיוב מכח שטר, זהו רק לענין דין גביה, לתת לחיוב כח מלוה בשטר; אבל אין ההתחייבות שבשטר באה לשנות את צורת החיוב לפי הדין, לשנות מיסודו את אופן חלותו ולקבוע את דרך חלותו כאילו היה חיוב מכח התחייבות. אלא הפשטות היא שהקנין וההתחייבות שבשטר הכתובה בא רק לחזק את החיוב מכח הדין, לעשותו למלוה בשטר, באותו אופן ובאותה דרך שהדין קבע את חלותו של החיוב; כי מכיון שהתחייבות זו הוכנסה בנוסח שטר הכתובה, אין כל הגיון וכל טעם לומר שמתקני נוסח הכתובה התכוונו לשנות את אופיו ודרך חלותו של חיוב המזונות אחרת מכפי שהוא לפי הדין.

ועיין בפרישה חו"מ סימן צ"ז ס"ק מ"א בהגדירו את חיוב המזונות לפי דין תורה או מדרבנן הוא כותב: ואף שקנו ממנו בקנין סודר על כתובתה ומזונותיה, מכל מקום לא קנה כי אם על פי מה שחייבתו תורה וחז"ל וכפי הנהוג.

ויסודו של כלל זה הוא בתשובת הריב"ש סימן ת"פ, בדונו בענין מזונות אלמנה שהבעל הזכירם בצואתו, הוא כותב: ... ולא מפני שכיון שכתב לה ולא היה צריך, דהא אכלה בתנאי בית - דין, נאמר שלכך נתכוון שלא תפסידם בתביעת הכתובה; שאם - כן הכותב לאשתו תנאי זה גם כן היה לנו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לומר כן... וכן בכל תנאי בית - דין היה לנו לומר כשכתב שלהוסיף אי - זה דבר נתכוון, שאם לא כן לא היה לו לכתב דאף על פי שלא כתב כמי שכתב דמי... אלא ודאי אין אומרים כן בתנאי בית - דין שהתקנה היא שיכתבו הכל, אלא שעשו חזוק לדבריהם שאף אם לא נכתב יהיה כמי שנכתב, והכותב לא הוסיף ושאינו כותב לא גרע.... הרי מבואר, שבמקום שהחיוב חל מכח הדין בלי כתיבה, ותקנה היא שכולם יכתבו בשטר את החיוב, אין הכתיבה מוסיפה אז כל חיוב חדש שלא היה לולא הכתיבה. ודברי בעל התרומות הרשב"א המגיד - משנה והבית יוסף הנ"ל אינם לומר שנתוסף חיוב חדש שלא היה קיים; אלא כוונתם היא שהכתיבה והקנין מחזקים את החיוב הקודם ונותנים לו דין מלוה בשטר, וכמבואר. ועיין בתשובות ר' עקיבא איגר חלק ג' (בודפסט תרצ"ח), ועיין בספר אבני מלואים סימן צ"ג ס"ק כ"ה. ועיין פסקי - דין בתי - דין רבניים כרך א' עמוד /מאתיים עשרים ואחת/. ולכן גם לענין הבעיא שלפנינו בחיוב מזונות האשה, גם כשהבעל התחייב בשטר הכתובה ובקנין, חלות החיוב הוא כחיוב מכח הדין ולא כחיוב מכח התחייבות".

ע"כ לענייננו. והסיקו שם לבסוף:

"אשר לחיוב מכח ההתחייבות, הרי זו התחייבות רגילה ככל חוב אחר, וגם אם לא מעכבים במזונות ילדים מכח הדין, ברור שמעכבים בגללם כמבואר".

א"כ, סבר הגר"א גולדשמידט כי גם אם הקניין הוסיף כוח לחיוב, כזה המאפשר גבייה ממשועבדים, מ"מ הגדרת ומהות החיוב לא השתנתה, היות ואין זו כוונת הבעל החותם על הכתובה.

לסכום פרק זה:

אף שלכאורה בנדון שלנו נחלקו הב"י והפרישה, כאשר לשיטת הפרישה אין חיובו המפורש מוסיף על עיקר חיובו ההלכתי, מ"מ שיטת הב"י אינה כך, ואף שהיה מקום לצמצם את שיטת הב"י רק לגבי שאלת גבייה ממשועבדים מ"מ פשטות דבריו רחבה יותר. סוגיות הגמרא מחייבות לבוא ולצמצם את שיטת הפרישה, כך שתתאים להם. החילוק המרכזי הינו שרק במקום שהתחייבותו באה כעניין טכני שאינו מורה על כוונה להוסיף על עיקר הדין אמר הפרישה את דבריו, משא"כ בנדון דידן בו האיש התחייב בקניין על דבר שחכמים לא אמרו לו להתחייב, מזונות ילדיו, ואף שידע שהתחייבותו מקבעת חיוב שגדרו כלל אינו ברור בקרב בתי-הדין. כמו"כ הפרישה עוסק כאשר אופי החיוב ההלכתי אינו ממוני ולא כאשר החיוב ממוני כבמקרה של מזונות ילדיו. לכן במקרה שלפנינו נראה שלכו"ע, אף לפרישה, חיובו בהסכם יצר חיוב רחב וחזק יותר, חיוב ממוני, מעבר למה שההלכה מחייבת ללא ההסכם.

הכרעת גדולי הדיינים בשאלת הגדרת החיוב

האם זכאי במציאת בנו שאותו התחייב בהסכם לזון

בעניין אחר ממנו יש להקיש לנדו"ד ראיתי במה שדנו בפסקי דין רבניים חלק ג' (פס"ד המתחיל בעמוד 329) בבית הדין הרבני הגדול בפני כבוד הדיינים: הרבנים ע' הדאייא, י' מ' בן - מנחם, י' ש' אלישיב, כולם זצ"ל. שם הצדדים התגרשו, להם שני ילדים ג' וד', בזמן הגט סודר הסכם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביניהם ובנוגע להחזקת הילדים, נאמר בהסכם: מר א' מתחייב לשלם לגב' ב' עבור הוצאת החזקת הילדים סך עשרים ושנים וחצי לא"י לחודש... עד שהילדים יגיעו לגיל /שמונה עשרה/ שנה... ב"כ המערער טען כי אין להאב להמשיך לשלם מזונות עבור הילד, היות והילד מרוויח לפרנסתו. האב יכול לדרוש פרנסתו של הילד, לא נשלל בהסכם של הזוג שאם הבן ירויח לא מגיע לאב מה שיגיע לו לפי הדין.

השאלה שעמדה לפני ביה"ד הגדול הייתה האם אותה הלכה פסוקה בחו"מ סי' ע"ר סעי' ב': "מציאת בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אעפ"י שהם גדולים... הרי אלו שלו, והוא הדין אם הרויחו בסחורה או במלאכה", הלכה העוסקת באב המפרנס את בנו מרצונו הטוב הזוכה במעשי ידיו של בנו, האם קיימת גם באב אשר התחייב לפרנס את בנו, האם גם הוא זוכה במציאתו ובמעשי ידיו.

בפסה"ד הנ"ל הביאו את הט"ז שם, וזה לשונו:

"ובכלל זה הוא ג"כ מי שפסק לבנו מזונות על שולחנו דמציאתו לעצמו דהא דרך חיוב הוא נותן לו וכעין שאמרו בפ' נערה דבת הניזונית לאחר מיתת אביה דמציאתה לעצמה דלאו מאחין קא מיתזנא".

וכוונת הט"ז למ"ש רש"י כתובות דף מ"ג ע"א ד"ה מה מציאתה כו':

"דמציאתה פשיטא לן דלעצמה. דהא אפילו בחיי האב לא זכה בהן האב אא"כ סמוכה על שולחנו כדאמר בב"מ דף י"ב ומשום איבה דכיון דאינו חייב מזונות בחייו כדתנן בפרקין האב אינו חייב במזונות בתו ואי אמרת מציאתה לעצמה תו לא יהיו לה מזונות... אבל אחין על כרחייהו מתזנא מנכסי האב".

והיינו אפילו לפי צד הספק של הגמרא דיש לומר דמעשה ידיה של הבת לאחין ומשום דאחין במקום אב קיימי, ולפי זה אין להפקיע מעשה ידיה מן האחין בטענה דלאו מדידהו מתזנא, אף על פי כן לענין מציאתה אין שום ספק שזה לא שייך לאחין משום דעל כרחייהו מיתזנא. (והעירו דלפי זה יוצא לכאורה דבר חדש, דבניו הקטנים עד גיל שש, שמן הדין האב חייב לפרנסם, אין דינם כסמוכים על שלחן אביהם וידם לאו כיד אביהם, ומציאתם ומעשה ידיהם - לפי האמור לעיל - לא יזכה בהם אביהם).

והעירו שם:

"הלכה זו שהעלה הט"ז לכאורה נראה דפליגי בה רש"י ותוס', עיין כתובות דף מ"ז תוס' ד"ה משום איבה בתוה"ד:

אבל קשה לפ"ה דפשיטא ליה לעיל דמציאתה לאחר מיתת האב לעצמה אף על גב דניזונית מן האחין, ומה שפירש בקונטרס לעיל דלהכי פשיטא ליה דלעצמה דלא שייך בהו איבה כיון דבעל כרחייהו מיתזנא, אין נראה לרשב"א דשייך איבה אפי' היכא דקא מיתזנא בעל כרחייהו שלא יטריחוהו כל שעה לביה"ד במזונות כדמוכח לקמן /כתובות/ דף צ"ה דאלמנה מעשה ידיה ליתומים אף על גב דבעל כרחייהו מיתזנא ומעשה ידיו אינן של בעל אלא משום איבה".

אלא שדחו את דבריו, וזה הדבר החשוב לנידונו, וכתבו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ברם, מסתבר הדבר דהלכה זו של הט"ז דכולי עלמא היא. גם להרמב"ם והתוס' ויש הבדל בין חיוב, הנובע מתקנת חז"ל לבין חיוב אשר הוא קיבל על עצמו. חז"ל כאשר באו להטיל חיוב על אב לפרנס את בנו הקטן או על בעל לפרנס את אשתו, תיקנו גם שיהיו לאב זכויות במציאתו ובמעשה ידיו (וכמו"כ בבעל שיזכה במעשה ידיו של אשתו, כמבואר בכתובות נ"ח, כי תיקנו רבנן מזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה), שאם לא כן יבוא הדבר לידי מורת רוח מצד הנותן כלפי המקבל, כי עליו הטילו רק חובות ואין לו שום חלק בזכויות. מה שאין כן במי שהתחייב מעצמו ולא התנה שום תנאי, הרי סביר וקביל לפרנס אותו כאדם אחר מעלמא, אשר אין לו שום זכויות לא במציאתו ולא במעשה ידיו."

חזינן מדבריהם שהתכוונו על התחייבות לזון ילדיו במסגרת הסכם גרושין, כהתחייבות חדשה. המתכוונן בדבריהם יראה כי לא ראו זאת כספק אלא נקטו כך לדבר פשוט. גם ראינו לעיל כי הגר"א שפירא זצ"ל הבין כך וסיים "וזה פשוט לגמרי". אמנם בפסקי דין רבניים חלק י פס"ד המתחיל בעמוד 145 בפני בית הדין הרבני האזורי תל - אביב - יפו בפני כב' הדיינים: הרבנים ש' ב' ורנר - אב"ד, ש' טנא, י' הלוי אפשטיין ז"ל, נראה שתפסו זאת כספיקא דינא, אולם בספרו ברכת שלמה חו"מ טו סוף ס"ק טו, נראה שהכריע שהחיוב בהסכם הינו חיוב חדש.

וא"כ מכל הלין נראה שכך יש לפסוק כעיקר ולא מספק.

[בשולי הדברים אעיר, כי מה שבפס"ד ביי"ד רבני אשדוד (תיק 11-9741) בהרכב הגר"א שמן, הגר"א צדוק והגרא"מ שלוש נקטו שלא כך, אלא כצד השני ושהסכם הגירושין אינו אלא הקצבת הסכום למזונות ותמכו דבריהם במנהג בתי-הדין הנוהגים לדון בשינוי גובה המזונות עקב שינוי בנסיבות וז"ל:

"ואף שיש לחלק ולטעון כי כל הני מילי לא יעלו ארוכה לנדון דידן בו המבקש התחייב בהסכם הגירושין לדאוג לפרנסת הילדים בסך שלוש אלפים וחמש מאות ש"ח, וקבל זאת על עצמו בקניין, ומעתה אין מקום לגרוע או לשנות חוב זה כלל שהרי הוא נעשה ככל חוב ממוין.

אולם יד הדוחה נטויה כי מקום יש בראש לומר שהסכם גירושין זה אינו יוצר חוב חדש על האב, אלא רק קובע את סכום החיוב המוטל על האב מכוח מצוותו לזון את בניו מדאורייתא או מדרבנן, ולעולם החוב נותר כדמעיקרא, והסכם זה אינו אלא בירור לסכום בו התחייב האב, ולפיכך ודאי שיש לדון בשינוי נסיבות מה הסכום הראוי בו אפשר לחייב את האב במזונות.

וכן יש ללמוד ממנהג בתי הדין הדנים בשינוי נסיבות מהותי שמכוחו אפשר לשנות את מה שנקבע בהסכם. והרי אילו הסכם הגירושין היה חוב ממוני חדש אותו קיבל האב על עצמו בקניין, מה מקום יש לדון בהפחתת מזונות בשל שינוי נסיבות, אלא ודאי מוכח כי ההסכם והקניין שעמו אינם יוצרים חוב חדש אלא רק מבררים את הסכום הראוי לחייב בו את האב ולפיכך כאשר השתנו הנסיבות יש לערוך 'חשיבה מתודשת' לחוב זה."

ודבריהם צ"ע שהרי עצם בחינת מצב האיש כשלעצמה אינה מורה על-כך שאין כאן הסכם חדש, אלא הפרמטרים שבו מחמירים יותר, וכפי שנרחיב בהמשך].

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האם עקרונית לא יכול האב להוסיף על עיקר חיובו

שיטת הגר"ש דייכובסקי

בכמה מקומות הביא הגר"ש דייכובסקי שליט"א את דברי הגאון ר"מ זמבא זצ"ל (שו"ת זרע אברהם סימן יד א) ואלו דבריו:

"ראיתי ברמב"ם (פי"ז אישות ה"ד): מי שגירש את אשתו ועליו שטר חוב ובא בעל חוב והאשה לגבות וכו', אם אין לו אלא קרקע שאין בה כדי לגבות שניהן ולא היה בה דין קדימה נותנין אותה לבעל חוב... ואם לאו, תדחה מפני בעל חוב, שהרי בעל חוב הפסיד והוציא מעותיו, והאשה לא חסרה דבר... ובאשה לא שייך לומר הגדר דחייב עצמו לבר תקנת חכמים, דזה אינו, דכיון דהחיוב מתקנת חכמים אין חיוב חל על חיוב. ועיין כתובות דף ק"ב א' דמשני כיון דמשועבד מדאורייתא, ופריך אי הכי אמאי כתב לו, ומשני כדי לברר לו כהן ע"ש.

והרי נ"מ אם יפקע שעבוד תורה כגון אם יתן הפדיון לאחר וע"כ דאין חיוב חל על חיוב".

והוסיף הגר"ש דייכובסקי (מתוך פס"ד בתחילת כרך כ של פד"ר, אך עיין בדבריו גם בפד"ר חלק י"ז עמוד 314, ובספרו לב שומע לשלמה ח"א עמוד רנ"א):

"מתבאר מדבריו מושג חדש. אין אפשרות להתחייב חיוב נוסף, כשהאדם כבר חייב, כי אין חיוב חל על חיוב, כשם שאין איסור חל על איסור, ולפ"ז מתיישבת היטב קושיית הב"י. אמנם, אין דבריו מוסכמים, ומצאתי שנחלקו בזה הקצוה"ח ונתיבות המשפט. הקצוה"ח (סימן ס"ו סק"כ) כתב:

"והנה הראשונים כמה נתחבטו במכירת שטרות אי דאורייתא או דרבנן וכיון דכל שט"ח אינו אלא לראיה, הרי לא מהני כלום מן התורה רק מתקנת חכמים שלא יונעל דלת... ולכן נראה, דשט"ח לעולם קנין הוא, ואף על גב דכבר אישתעבד בזווי, מ"מ כיון דשט"ח נמי מהני לשעבד אף על פי שאינו חייב, א"כ בשט"ח נמי אשתעבד, ושעבוד חל על שעבוד. ועוד י"ל דנכסים שקנה אחרי כן חייל עליהו שעבוד... וחל חיוב על חיוב".

ובנתיבות שם (סקכ"ג) השיג עליו ודחה ראיותיו, וכתב:

"ולק"מ דודאי משכחת לה מכירת שטרות דאורייתא ממש כגון בשטר חיוב, והפוסקים שכתבו בכל שטרות דמכירתן דאורייתא, היינו עכשיו שתקנו חכמים שמלוה ע"פ לא גבי ממשעבדי... משא"כ אי אמרינן שעבודא דאורייתא דהוא אפילו נגד דאיקני, מה יוסף תת כח חיובא דשטר וכמאן דליתא דמי".

לשיטתו זאת, וכך פסק במספר פס"ד, הטעם שחיוב הכתובה אינו מקבל חיזוק ואופי חדש ע"י הקניין שעשה, הינו עקרוני ולא מחמת חסרון כוונה, כפי שראינו לעיל.

שיטה זו צ"ע בכמה רבדים:

א. עצם חידוש הזרע-אברהם וראיתו צ"ע.

ב. אף אם נקבל את חידוש הזרע אברהם מ"מ השלכתו לנדו"ד צ"ע.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. תליית מחלוקת הקצות והנתיבות בחידושו אף היא צ"ע.

חידוש הזרע אברהם וראייתו

והנה מעבר לכך שצ"ע הסברא ש"אין חיוב חל חיוב" (ומה שכתב הגר"ש דייכובסקי "כשם שאין איסור חל על איסור" תמוה מאד, שהרי חילוק גדול בין הנושאים, דלאסור שייך רק בדבר המותר אולם לחייב ניתן לכא' לחייב בחיוב נוסף), ומעבר לכך שמכל אותם ראשונים ואחרונים שעסקנו לעיל בדבריהם אשר טרחו לבאר מדוע חיוב הכתובה אינו מתחזק בעקבות כתיבת הכתובה והקניין עליה, נראה לכאורה שלא כחידושו, הרי שגם ראיית הזרע-אברהם צ"ע.ג. ראייתו מהסוגיה בכתובות ק"ב הייתה מה פשר שאלת הגמרא על העמדתה ש"כתב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים", הכוונה לשרטת התחייבות על חיוב הפדיון שהטילה עליו תורה, "אי-הכי אמאי כתב?", והרי נפק"מ גדולה מכך שכתב והיא למקרה שחיוב פדיון מן התורה יפקע, כגון שיתן דמי הפדיון לכהן אחר, אע"כ, למד הזרע אברהם, שהבינה הגמרא שבכה"ג יהיה האב פטור למרות שהתחייב מפורשות, וזה כי "אין חיוב חל על חיוב". ולכאורה ראייתו צ"ע, דאמנם נכון מוכח מהגמרא שבכה"ג האב יהיה פטור וממילא אין נפ"מ מהתחייבותו המפורשת, אולם לא בגלל שאין חיוב חל על חיוב אלא מפני שהדבר עליו התחייב כבר אינו קיים, לאחר שפקע חיוב הפדיון, שהרי מה הייתה התחייבותו המפורשת? "שאני חייב לך חמש סלעים" והגמרא מעמידה שהכוונה לאותם חמש סלעים שהתורה חייבה בפדיון הבן, וא"כ מרגע שנתן לכהן אחר או מכל סיבה אחרת שיפקע חיוב פדיון, הרי שכבר אינו חייב לכהן חמש סלעים של פדיון הבן, וממילא גם התחייבותו המפורשת פקעה שהרי כל-כולה הייתה לאותם חמש סלעים של פדיון הבן, ומשפקע חיוב פדיון הבן ממילא פקעה התחייבותו! ואכן כך מצאתי שהשיג מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל על ה"זרע-אברהם":

"מ"ש אח"ז לגבי ענין חיוב ע"ג חיוב ממ"ש הזרע אברהם ובתומים, הנה הז"א עצמו סמך עצמו על התומים הזה ובאמת ראית הז"א לעצמה לא מובנת, מ"ש בגמ' בכתב לכהן שיפדה בכורו אצלו והקשו א"כ אמאי כתב לו, אלא כדי לברר לו כהן, והרי נפק"מ אם יתן הפדיון לאחר, וע"כ שאין חיוב ע"ג חיוב. וזה תמוה שהחיוב שלו הוא לפדות בכורו ואם הבכור כבר פדוי אצל כהן אחר א"א כלל לגבות פעם נוספת דמי פדיון, שא"ז פדיון, ולא שייך הגדר משום שאין חיוב חל על חיוב."

שאלת הדמיון בין חידוש הז"א לנד"ד

והנה גם אם נקבל את חידוש הגר"מ זמבא הי"ד הרי שתמוהה ההשוואה שנעשתה בין נדונו שעסק באשה שבאה לגבות חוב כתובתה לאחר הגירושיין, ועומד מולה בע"ח האוחז בשט"ח ותובע חובו, שם אמר הזרע אברהם שמאחר וכבר מחוייב הוא בחוב גמור שחייבוהו חכמים, חיוב כתובה, אינו יכול להחיל ע"ע חיוב נוסף, לביין נדון-דידן. כאמור לעיל, חיוב מזונות אצלנו לילדים מעל גיל שש אינו ברור בבתי-הדין כל הצורך, לכן לא מבעיא לסוברים שהינו מדין צדקה נמצא שאינו חיוב ממון גמור, וא"כ באופן שהאב התחייב לזון את בניו, יש מקום לומר שחייב את עצמו בזה בחיוב ממון גמור, ואין כאן שאלה של "חיוב על חיוב", אלא גם אם ננקוט שזה חיוב גמור, אולם עצם זה שבפועל לא ברור לאב כי ביה"ד שיתגלגל הדבר לפתחו אכן יחייבו בחיוב גמור שוב לא נוכל לראות כאן עניין של "אין חיוב חל על חיוב", שכן ישנה תוספת בהתחייבותו שלו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך כתב שם הגר"א שפירא:

"וקודם לכל יש להעיר ולקבוע שגם אם נימא שאין חיוב חל על חיוב זה על כל פנים שייך רק על חיוב מדינא וע"ז שייך לומר שהחיוב השני אינו מוסיף על החיוב הראשון אבל בנידון דידן כשהאב חייב רק מכח מצות צדקה שאין זה חיוב ממון אלא מדיני מצות אין כלל לומר שאם אדם מתחייב בקנין לזון עני קרוב לא יחול הקנין מפני שבין כך חייב לזונו מדין צדקה שודאי הקנין מחיל חיוב חדש שלא היה קודם כלל שמצות צדקה וחיוב ממון הם שני דברים שונים ולא שייך לומר שחיוב ממון אינו חל על מצות צדקה ולעולם אינו חייב משום קנין התחייבות אלא נשאר תמיד רק בחיוב מתן צדקה והדעת אינה סובלת זאת".

האם שיטת הנתיבות אכן כזרע אברהם

כאמור לעיל הגר"ש דייכובסקי כותב כי: "מצאתי שנחלקו בזה הקצוה"ח ונתיבות המשפט". והנה בעוד שבדברי הקצוה"ח (סימן ס"ו סק"כ) שכתב:

"ולכן נראה, דשט"ח לעולם קנין הוא, ואף על גב דכבר אישתעבד בזווי, מ"מ כיון דשט"ח נמי מהני לשעבד אף על פי שאינו חייב, א"כ בשט"ח נמי אשתעבד, ושעבוד חל על שעבוד. ועוד י"ל דנכסים שקנה אחרי כן חייל עליהו שעבוד... וחל חיוב על חיוב".

רואים שלא כ"זרע-אברהם" ושכן שייך שחיוב יחול על חיוב, הרי שבנתיבות שם (ס"ק כ"ג) השיג עליו ודחה ראיותיו, וכתב:

"ולק"מ דודאי משכחת לה מכירת שטרות דאורייתא ממש כגון בשטר חיוב, והפוסקים שכתבו בכל שטרות דמכירתן דאורייתא, היינו עכשיו שתקנו חכמים שמלוה ע"פ לא גבי ממשעבדי... משא"כ אי אמרין שעבודא דאורייתא דהוא אפילו נגד דאיקני, מה יוסף תת כח חיובא דשטר וכמאן דליתא דמי".

הבין בו הגר"ש ד שסבר כזרע אברהם שאין חיוב חל על חיוב.

אולם קצות החושן במשובב נתיבות שם בהתייחסו להשגת הנתיבות כתב: "אמנם כבר כתבנו בספר קצה"ח פעמים רבות דאפילו למ"ד שעבודא דאו' לא נשתעבדו נכסיו שקנה אח"כ וכו'", נמצא שיש תוספת חיוב כאשר בא ומתחייב בשטר על החיוב שהיה קיים ללא השטר, מכוח השעבוד, ונמצא שסלע המחלוקת בין הקצות לנתיבות אינו בשאלת הזרע-אברהם אם ניתן להחיל חיוב על חיוב, אלא אם הוסיף בכלל חיוב כאשר כתב את השטר. וזה מוכרח מדברי הנתיבות עצמם, שבאמצע דבריו כתב: "מ"מ כיון שיש שעבוד נוסף מחמת השטר שייך שפיר דשעבוד נוסף חל על חיוב, משא"כ כשלא ניתוסף שום שעבוד ע"י השטר".

ואם כפי שהבין בו הגר"ש דייכובסקי שסובר הנתיבות כזרע אברהם שחיוב אינו חל על חיוב, הרי שנמצא שיותר הנתיבות דבריו באותו הקטע. (ואכן בהערות הגר"י דז"מטרוכסקי על אתר התקשה בזה, וכתב בהערה 364: "צ"ב כוונת רבנו בזה, דהרי רבנו לא ס"ל כהקצוה"ח

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דשייך חיוב על חיוב וכמו שכתב בסמוך להשיג על הקצה"ח". אולם לדברינו הדברים מיושבים דנמצא שאף הנתבות מסכים בעיקרון לקצה"ח, שניתן להחיל חיוב על חיוב, ודלא כשיטתו המחודשת של הזרע-אברהם, אלא שחלקו האם באמת יש שם חיוב נוסף על החיוב הראשון.

סוף דבר, מכל הטעמים וההשגות שכתבנו לעיל לא נוכל להסתמך בענייננו על חידוש ה"זרע-אברהם" כפי שעשה הגר"ש דייכובסקי בכתבו שיכול הבעל לומר "קים-לי" כזרע-אברהם.

אם תרצה לומר שנשאר החיוב היסודי – מהו גדר החיוב?

והנה אם נפשוט את הספק הנ"ל, שלא כאופן הנראה לנו כנ"ל, אלא כאופן השני ולפיו אין ביכולת האב, או בכוונתו (בשני הנוסחאות עסקנו לעיל), להוסיף על עיקר חיובו שעפ"י ההלכה, הרי שיש לדון, כיצד להגדיר את עיקר חיובו שעפ"י ההלכה וממילא האם יש מקום להפחית את הסכום עליו התחייב, בשל שינוי נסיבות.

נעיין בשאלה, מכוח מה חייב האב היום, במזונות בנו לאחר גיל שש, לאחר תקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד. בדינא דגמרא ישנה ה"תקנה" שלפיה מכלימים את האב שאינו רוצה לזון בנו שלאחר שש ולא כופים אותו וישנו אף חיוב מדין צדקה באב אמיד (וכבר והארחנו בגדר הדבר בפס"ד אחרים ואכמ"ל). אולם יש לעיין משנתקנה תקנת הרבנות הראשית בתחילה עד גיל ט"ו ולאחר מכן עד גיל י"ח, האם התקנה הינה חובה משפטית המאריכה את דין המזונות שקודם גיל שש, או שמא התקנה מקבעת את חובת הצדקה.

בחשוון תש"ד קבעה הרבנות הראשית לארץ ישראל ומועצתה המורחבת, עפ"י בתי הדין והרבנים המשמשים בקודש בקהילות ובהסכמת הקהילות ע"י המועצות והוועדים מספר תקנות ב"תוקף ועוז כתקנות שו"ם, טוליטולא, ועד ד' ארצות וכו'", ובהם התקנה שזה לשונה:

"כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כח ביתדין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בנו ואת בנותיו עד הגיל של שש שנים, כך יהא מעתה ואילך כחם יפה לחייב בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בנו ואת בנותיו עד הגיל של חמש-עשרה שנה".

לגבי ילדים מגיל חמש-עשרה עד גיל שמונה-עשרה, מועצת הרבנות הראשית בישיבתה מיום ט' בתמוז תשל"ו דנה בנושא זה והחליטה:

"הוחלט פה אחד כדלהלן: בעקבות תקנת הרבנות הראשית לארץ-ישראל משנת תש"ד בנשיאותם של הגאונים מרנן ורבנן מרי דארעא דישאל נוחי נפש הגרא"י הרצוג זצ"ל והגר"ן מאיר חי עוזיאל זצ"ל שקבעו לחייב את האב במזונות ילדיו עד גיל חמש-עשרה שנה מאותם הנימוקים והטעמים שפורטו בתקנה הנ"ל כפי שהתפרסם בחוזר נשיאי הרה"ר מתאריך כ"ט טבת תש"ד. לאור הנסיבות המוסריות, החינוכיות והכלכליות בזמננו מחליטים להעלות את גיל חיוב האב למזונות ילדיו עד גיל שמונה-עשרה שנה".

המבוכה בבתי הדין לא פסקה מאז, וכפי שכתב הגר"י רוזנטל זצ"ל בשולי פסק דינו (פד"ר יא עמוד 215):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"בשנת תש"ד תיקנה מועצת הרבנות הראשית לישראל לחייב מזונות עד גיל חמש עשרה. ובוזה רבתה המבוכה ופס"ד של בתי הדין בארץ, יש מחייב לפי תקנה זו ויש שאינו מחייב, יש שמחייב מכח הדין מחמת התקנה ויש שמחייב מדין צדקה, ויש שרק בהשפעה על בעל הדין. והבודק בעיון גם פסקי הדין המודפסים רואה שאין אחידות דעות בזה. גם בשיחות בע"פ עם חברינו הדיינים, אומר זה בכח וזה בכח. ולמה לא יהיה בזה קו ברור ומנחה? זאת ועוד, האם לאור המצב המוסרי והכלכלי השורר בארץ, כעת בשנת תשל"ט, לא היה מקום לחשוב על שינוי התקנה משנת תש"ד, ולהגדיל גיל החיוב מ-15 שנה ל-18 שנה, במיוחד לאור זה שבני נוער רבים מוזנחים מחוסר טיפול ומחוסר אדם אחראי על חיוב מזונותיהם, ומאידך אם הבנים ממשיכים בלימודים, האם אין מן הראוי שהאב יחוייב בהוצאות החינוך והמזונות והטיפול בהם? ומה דינו של ילד נכה או חולה, והאם יהיה זרוק לעזרת הציבור ואילו האב ינער חובתו ממנו. ושמועות הגיעו לאזנינו כי בבי"ד הגדול לערעורים כבר מחייבים כעת עד גיל 18 ומצד שני האם מן הראוי שתמיד האב ישלם אף בזמן שהאם היא עתירת נכסים או שמרויחה היטב והוא חי לו ממשכורת מצומצמת. הרהורי דברים אלו עלו עם כתיבת פסה"ד הנוכחי בעניין מזונות ילדים, והזכרת הגיל חמש עשרה שנה. וכדאי שחברינו דייני ישראל יתנו לב לזה, כאביהם של יתומים חיים, וכדברי הגמ': ב"ד אביהם של יתומים הם, וישימו לב ועין למצוא דרך להצלת בנים אלו".

ואכן מבוכה שוררת בקרב בתי הדין ביחס לשאלה מדין מה מזונות הילדים מגיל שש עד חמש עשרה, לפי תקנת הרבנות הראשית. כבר רבות נכתב בעניין זה, ונהוג לומר שישנן שתי גישות פרשנות בין הדיינים בשאלה זו, ולא נצטט כעת פס"ד לכאן ולכאן שכן הדברים כבר נשנו פעמים רבות. אף מועצת הרה"ר לפני שנים מעטות (בהחלטתה משנת תשע"ו) כך נקטה וכתבה: "בנושא חיוב האב במזונות ילדיו לאחר גיל שש, ישנה מחלוקת גדולה בין דייני ישראל בעבר וכיום האם החיוב הוא מצד התקנה או מדין צדקה", והורתה שכל הרכב ידון כפי הנראה לו.

אולם לענ"ד הדברים די ברורים כי אין התקנה מצד צדקה, כך בשל העובדה שכך הובהר ע"י הרבנים הראשיים עצמם, מתקני התקנה, בפס"ד הרה"ר ח"א עמ' קנ (ובשל כך תמוה מאד מה מקום לחקור ולפרש אחרת כאשר מתקני התקנה פירשו דעתם), פס"ד אשר פסק בית הדין הגדול בהרכב הרה"ג י. א. הרצוג, בצמ"ח עוזיאל וא.מ.י. וילקובסקי זצ"ל, שקבע בפסק דינו מיום כ"ד בניסן תש"ז בתיק 1/15/707 והוא באוסף פסקי דין ורהפטיג ח"א עמ' קנ:

"מוטעית היא ההנחה כאילו תקנת הרבנות מבוססת על החיוב המוסרי של צדקה גרידא. לפי האמת אין הדבר כן, אלא התקנה בעצמה יוצרת חובה משפטית עצמאית גמורה, שהיא איננה נובעת מדיני צדקה כלל ואיננה מוגבלת, איפוא, ע"י ההיקף המצומצם של דיני צדקה, תקנת הרבנות הראשית באה להעלות את גיל הילדים, שהאב חייב במזונותיהם, ולא מדין צדקה לעניינם, אלא מדין חובת האב למזונות בניו ובנותיו, שכל המונע עצמו או משתמט מזה, הרי הוא חוטא לגבי ילדיו והורס חיי המשפחה בישראל, ואסור לו לאב לנער חצנו מחובה אבהית זאת ולהטילה על הציבור או על האם".

וכך מורה פשוטות לשון התקנה, וזו לשון תקנת הרבנות הראשית:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אי לזאת קבענו את התקנה הכללית הזאת לכל ארץ ישראל, כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה בענין החיוב שביד בית דין להטיל מתורת צדקה כשהאב אמיד אין אנו נוגעים כלל וכלל בזה אין שום שינוי חל. ועתה הננו מסכמים את שלוש התקנות שנקבעו כנ"ל באסיפה הנ"ל עפ"י הרבנים הגאונים ועל פינו הח"מ. כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של שש שנים, כך יהא מעתה ואילך כחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה".

קשה לפרש את הלשון: "כחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות", כאילו כל התקנה לא באה אלא לכוף על הצדקה, שהרי כתבו גם: "חיוב משפטי גמור", כמו"כ כתבו: "בענין החיוב שביד בית דין להטיל מתורת צדקה כשהאב אמיד אין אנו נוגעים כלל וכלל בזה אין שום שינוי חל", מבואר בדבריהם שאין התקנה משנה דבר באב אמיד אותו יכול בי"ד לכוף מדין צדקה, היינו שהם תקנו על אב שאינו אמיד, וע"כ אין התקנה מכוח צדקה. ניסוח התקנה מצביע על-כך שתקנה זו הינה המשך התקנה הקדומה של המזונות לילדים עד גיל שש, תקנה היוצרת חובה מוחלטת שאינה תלויה בשאלה אם האב אמיד הוא או לא.

אף בית הדין הרבני הגדול לערעורים בהרכב הרבנים ע. הדאייה, י. מ. בן-מנחם וי. הדס, בתיק ערעור 138/תשי"ט, והובא בפסקי דין רבניים חלק ג פס"ד המתחיל בעמוד 299 כתב:

"ואף דלפי הגמ', הר"מ והשו"ע מה שיש לחייבו אף למכור מנכסיו הוא רק לצרכי מזונות בנו הקטן שעוד לא הגיע לגיל של שש שנים, אבל לא עבור צרכי הילדה שכבר עברה גיל השש, ואין לבוא בנ"ד מכח הטעמים בהג"ה שם דיש דאף ביותר משש יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין אותן כמבואר להמעין בדבריו, אולם כ"ז לפי דינא דגמ' אבל לפי תקנות ביה"ד שדנין לפיהם בבתי הדין בא"י - גם פס"ד זה באשר לבת ניתן לפי הנחה זו - הכח ביד ביה"ד לדון ולחייב את האב במזונות בניו הקטנים אף בעברם גיל השש, בהתאם לגדרי דין החיוב של החוב עבור פחותים משש לפי הגמ' והשו"ע".

והנה רגילים להביא שניים מגדולי הפוסקים שפירשו את התקנה מדין צדקה, השתרשות זו חדרה גם להחלטת הרה"ר משנת תשע"ו שכתבה: "רוב הפוסקים וביניהם הגרי"ש אלישיב, הגר"ע יוסף... קבעו שהחיוב הוא מדין צדקה". אולם לאחר המחילה, להלן נבסס את הנראה אחרת.

לא מבואר בתקנה אם תוקנה גם כאשר יש לילדים ממון משלהם, ועיין בפד"ר ח"ב עמוד 92 שאין לדון יותר ממה שכתוב בה, ושטעם התקנה כמבואר בפתחתה לא שייך כאשר יש ממון לילדים. מדובר בבית הדין הרבני האזורי בת"א-יפו בתיק 103/תשי"ז בהרכב הרבנים א. גולדשמיט, י. קולין וש. מזרחי (פד"ר כרך ב' עמ' 65-95), שסבר שתקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד משש עד חמש-עשרה לא מוזכר בה חיוב במקרה שיש לילד להתפרנס משלו, שלא כמו מזונות עד שש. כיו"ב עיין לגרי"ש אלישיב בקובץ פסקי דין רבניים של בתי הדין הרבניים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ח"ג עמ' 172 ובח"ד עמוד 7 שפסק שאם יש לקטן ממון אין האב חייב לזוננו. מכאן היו שרצו ללמוד שדעתו של הגריש"א היא שמזונות הקטנים מעל גיל שש לתקנת הרה"ר הינם מדין צדקה, שהרי בקטן פחות מגיל שש גם אם יש ברשותו ממון, קיימא לן שחייב האב לזוננו, כמבואר בשו"ע אה"ע סי' ע"א ס"א.

אולם יש לפקפק בראיה זו, שהרי יתכן שתקנת הרבנות קבעה חיוב מזונות שלא מדין צדקה אלא מן הדין, אלא שמלכתחילה קבעה שכל חיוב זה יהיה רק בילד שאין לו כספים משלו. ראה לכך היא שיטת הרשב"א החולק על מהר"ם מרוטנבורג וסובר שאין האב חייב במזונות קטני קטנים כאשר יש להם ממון משלהם, וכי בגלל זה נאמר ששיטת הרשב"א שדין מזונות בקטני קטנים הוא מדין צדקה? ודאי שלא כך הדבר. נמצא שהתניית החיוב בכך שאין לקטן ממון איננה מלמדת כי התקנה הינה מדין צדקה. היינו, נכון שאם התקנה מדין צדקה, אז כאשר יש ממון לקטן אין חובה על האב, אך אין זה אומר גם הפוך, שכאשר החיוב רק כשאין לו ממון יש בכך כדי להוכיח שהתקנה מדין צדקה. וא"כ אפשר בהחלט לומר שזה חיוב בפנ"ע אלא תוקן רק כשאין לקטן, ונפ"מ שיהיה האב חייב לתת גם כשזה יותר מחומש, וכמו"כ יהיה החיוב לספק לו רק כדי מחסורו ולא כפי רמת החיים שהקטן הורגל (ואכן סח לי הרב שליט"א המו"ל את פס"ד של הגריש"א כי בשום מקום לא כתב הרב שהתקנה מדין צדקה, ואף מדויק מדבריו שאינה מדין צדקה).

[גם ביחס לדעת הגר"ע יוסף זצ"ל, לדעתי שגוי לתלות בו שלמד שהתקנה מדין צדקה, דהנה בשו"ת יביע אומר חלק ח' אה"ע"ז סימן כ"ב דן בעניין זה וכותב: "נמצא שהתקנה הנ"ל לא באה להפקיע תורת צדקה מהמשלמים מזונות לבניהם ובנותיהם כהלכת גוברין יהודאין, שעושים זאת ברצון טוב, וכרחם אב על בנים, אלא כוונת התקנה לכופף על אלה המתאכזרים על בניהם ומשאירים אותם בעירום ובחוסר כל, לחייבם לזון ולפרנס אותם כהלכה".

ואף בשו"ת יחווה דעת ח"ג סימן עו, מסיק שגם לאחר תקנת הרבנות הראשית נשאר דין צדקה במזונות מעל גיל שש, וכל התקנה באה רק לחייב ולכפות את אותם שאינם זנים, וממילא מקיים בזה האב מצוות צדקה.

היו שלמדו מכך כי לדעת הגר"ע יוסף תקנת הרבנות הראשית הינה מדין צדקה. אולם לענ"ד כוונת הגר"ע הינה ההיפך, שהרי לשונו היא: "התקנה לא באה להפקיע תורת צדקה", ולא כתב לשון ברורה וחיובית כי התקנה היא מדין צדקה. אלא לכאורה כוונת ה"ביע-אומר" היא כי למרות תקנת הרבנות הראשית ולא בגללה, הזנים את בניהם מקיימים בזה מצוות צדקה, למרות שהתקנה קובעת חיוב לזון ולכן הו"א שכבר אין בזה מצוות צדקה, וממילא פסק כי יכול לראות בזה מעשר כספים, וכל התקנה באה כלפי אלו שאינם זנים את בניהם, אותם חייבה התקנה לזון, אולם אלו שזנים מרצון מקיימים בזה מצות צדקה, ולא לומר שגם הם זנים מכוח התקנה המחייבת אותם ובכך נפקיע מהם קיום מצות צדקה. ממילא ברור הוא שאם יש לכן כספים משלו שבכה"ג אין מצות צדקה לזוננו, בכה"ג לא ראתה הרבנות צורך לתקן על אלו שאינם רוצים לזון ולחייבם לזון. נמצא שאי החיוב כאשר יש לקטנים משלהם אינו מלמד כי התקנה מדין צדקה, אלא בא לומר שבכה"ג לא ראתה הרבנות לנכון לתקן, כי כל עניין התקנה לא בא אלא לגרום שאותם אנשים שלא מקיימים את דין הצדקה, שקיים אף ללא התקנה, יזונו את בניהם כי התקנה תחייבם, וכדבריו שם: "אלא כוונת התקנה לכופף על אלה המתאכזרים על בניהם ומשאירים אותם". ובכלל, המעיין בתשובתו יראה כי חייב שם עפ"י התקנה אף אב שאינו אמיד, וכתב ע"ז: "לא יוכל האב לפטור א"ע בטענה זו".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ונוסיף, הגמרא בכתובות דף נ' ע"א אומרת בשם חכמי יבנה ש"עושה צדקה בכל עת" זהו הזן את בניו ובנותיו הקטנים. הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"י הט"ז הביא דין זה, אך שינה מדברי הגמרא ובמקום "קטנים" כתב "גדולים", שהזן את בניו ובנותיו הגדולים מקיים מצוות צדקה. הבית יוסף ביו"ד סי' רנא, פירש ש"גדולים" הכוונה היא מעל גיל שש, וכ"כ הגר"ע יוסף, שהרי עד גיל שש חייב במזונותיהם והיאך נחשב הדבר לצדקה? ! והנה זה היה מובן אם נלמד מדברי הגמרא הם לפני תקנת אושא, שעה שהיה חיוב רק עד גיל שש וממילא לאחר גיל שש הרי זה צדקה, אולם הרמב"ם בהל' אישות פ"ב הי"ד פסק כתקנת אושא: "כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים. מאכן ואילך מאכילם עד שיגדלו כתקנת חכמים", וכך נראה גם בשו"ע אה"ע סי' עא ס"א שפסק: "זמן כתקנת חכמים עד שיגדלו", ומבואר בו שתקנת אושא נתקנה לאדם שאינו אמיד (אמנם הגר"א על המקום בס"ק ב תמה על השו"ע שהרי ליתא לתקנת אושא, ואכן רש"י שם למד שליטא לתקנת אושא, אולם הרמב"ם נקט שאיתא, ועיין ב"עזרת כהן" סימן נז שהבאנו לעיל שכתב: "ואע"פ שהגר"א בביאורו תמה על לשון השו"ע וכו' וסיים בוצ"ע וכוונתו ז"ל היא משום דבמסקנה שם מסקינן דכפו ליה אסיתא בציבורא ואין כופין אותו, נראה דאין זה מתקנת חכמים אלא מצוה בעלמא, אבל לא רק מחובת צדקה כי אם יותר מזה שהרי סו"ס מכלימין אותו על זה"), נמצא לפי זה שאינו יכול לקיים בזה מצוות צדקה עד היותם גדולים ממש, לכן שינה הרמב"ם מדברי הגמרא וכתב "גדולים". אמנם הטור באה"ע סי' עא כתב שהזן את ילדיו הקטנים מקיים בזה מצוות צדקה, וכך נקטנו במשך כל פסה"ד, אולם הוא לשיטתו, לפיה מסקנת הגמרא בכתובות דף מט ע"ב היא שליטא לתקנת אושא, אך כאמור בשו"ע אה"ע סי' עא נראה שפסק כתקנת אושא ולפי זה נצטרך לומר שעד גיל שלש עשרה חיוב האב במזונות בניו אינו מדין צדקה אלא מן התקנה, ונצטרך לומר שהצורך בתקנת הרבנות הראשית בכה"ג הייתה לדין כפייתו על כך (וא"כ שונה מהתקנה שלפני שש), מה שאין בתקנת אושא שהסתפקה רק בדברי ביוש. ואם נאמר שתקנת הרבנות הינה מדין צדקה ייצא דבר מוזר, לפיו עד גיל יג החיוב מן הדין שבגמרא ושלא מדין צדקה, ולאחר גיל יג עד גיל טו זהו מדין צדקה.

בכלל, אם נלמד כי החיוב לזון ילדיו (לפחות מגיל יג) הינו מדין צדקה, יהיה קשה מאד להגיע לחיובים וסכומים הנעשים בבתי-הדין דבר יום ביומו, שכן מדין צדקה לא ניתן לחייבו לשלם יותר מחומש ממשכורתו, ופוק חזי וראה שבתי הדין מחייבים הרבה יותר מחומש. כמו"כ ניתן לכופף רק "אמיד", ואב המרוויח סכום שלאחר ניכוי הוצאותיו שלו נותר בידו מעט, וודאי אינו בגדר "אמיד", אם לא נחדש גדר חדש של חיוב צדקה, ואז אזלא לה ראייה זו ממנהג בתי-הדין.

והנה, אף שדעתנו לעיקר שחיוב התקנה אינו מדין צדקה גרידא, בכ"ז נכנסנו לברר בהמשך פסה"ד האם אכן יש שינוי נסיבות ומה מידתו, בירור שנצטרך לעשותו גם אם נלמד שיש לפנינו חיוב חדש, כפי שיתבאר בהמשך.

האם התחייבות האב שיצרה חיוב חדש הוא בגדר מתנה

וא"כ, דעתי לגבי השאלה הראשונה היא כי יש אכן לראות בהתחייבות האב חיוב חדש ועצמאי, וכפי שהבינו גדולי הדיינים זצ"ל, אולם יש לעיין כעת כיצד לדון התחייבות זאת, האם כ"מתנה" לאשה (ודרכה לילדות) או שמא כ"עסק" ו"מכירה" עבור "תמורה" שקיבל ממנה. כמוכן שנפקות גדולה לקביעה זו קיימת ביחס לאומד הדעת של האב בעת ההתחייבות, ולמידת ההתחשבות בו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם היינו בוחנים את ההסכם ומוצאים כי התחייבות האב צמחה אך ורק על-רקע דאגה לבנותיו, או מכל טעם אחר שישר-בעיניו, ובלא שהצד השני, קרי: האשה, נתנה לו דבר, הרי שאז היה מקום לרדת לעומק דעתו של האב בעת ההתחייבות ולבחון אם אכן לקח בחשבון בשעת התחייבותו מצב זה אליו הגיע, שהרי במתנה "אומדין דעת נותן" (שו"ע חו"מ רמ"ו, א).

דבר זה יהיה כדרך דברי הרא"ש בשו"ת, כלל ח סימן ד שהובאו להלכה בשו"ע יו"ד סי' רל"ב סעי' ט"ז, וז"ל:

"ושאלת, ראובן ששידך בתו לשמעון ונשבע לו על דעת רבים שיתן לו עמה חמשת אלפים זהובים לסוף ששה חדשים, והיה לו לראובן ממון רב בחובות ועל סמך שיגבה מחובותיו נדר, ועתה נתקלקלו החובות, אם נקרא עובר על שבועתו וחייב מלקות, או אם הוא אנוס כדאמרינן (שבועות כ"ו ע"א) האדם בשבועה פרט לאנוס.

תשובה. אם אין לראובן ממה לפרוע, לא מחובותיו ולא מקרקעות וחפצים, חוץ מבית דירתו וכלי תשמישו, אז הוא פטור משבועתו ואינו עובר עליה כל זמן שאין לו ממה לפרוע, דאין לך אונס גדול מזה, כי היה לו ממון רב בשעה שנשבע ועתה הפסידו ואנוס גמור הוא, ואין לומר אם הפסיד חובותיו, אף אם יש לו קרקעות אדעתא דהכי לא נשבע... כי דבר הווה הוא שאדם מוכר מקרקעותיו להשיא בתו, אבל ביתו וכלי תשמישו אפילו עני המתפרנס מן הצדקה אין מחייבים אותו למכור ביתו וכלי תשמישו, הלכך אינו מחוייב למכרו לקיים שבועתו, דאדעתא דהכי לא נשבע ללון ברחוב ולמות ברעב".

לדעת הרא"ש התחייבות האב נותרה שרירה וקיימת אף כשירד מנכסיו, ויש לממשה מאיזה שהם נכסים שנשארו לו, וכך כאמור נפסק להלכה ביו"ד סימן רל"ב, אלא שהרא"ש נתן משקל לעובדה כי מדובר בשבועת אב לבתו, "כי דבר הווה הוא שאדם מוכר מקרקעותיו וחפציו להשיא בתו", ומכאן שביחס לאדם זר נפעיל אומדנא "דאדעתא דהכי לא נשבע" (וע"ע בנתיבות המשפט סימן ל"ד סק"ג והובאו דבריו אף בפתיחתשובה חו"מ סימן צ"ז ס"ק ט"ז).

אמנם עדיין לא ברור כי ההלכה הנ"ל שנאמרה במקורה ביחס לשבועה (חיוב שבין אדם לבוראו), ואשר נפסקה כאמור בחלק יו"ד של השו"ע, יפה יהיה כוחה אף להלכות חו"מ ביחס להתחייבות הממונית לחבירו שנטל על-עצמו. וכבר חלקו בזה האחרונים, דעיין במשנה למלך פ"ו מהלכות זכיה ומתנה ה"א שהביא את דברי הרא"ש הנ"ל, והקשה עליהם:

"והרי התם איכא דעת המשדך דאפשר דלא היה מתרצה לשדך בלתי אם יקיים נדרו ואף אם יצטרך למכור את ביתו... אך אין ראיה מדברי הרא"ש... דלא היה שום חיוב בדבר כי אם מכח שבועה וכיון שכן הם דברים שבינו ובין קונו שייך לומר אדעתא דהכי לא נשבע, אבל היכא דאיכא חיוב כגון בלוקח... יודה הרא"ש דהיכא דאיכא דעת אחרת, לא אמרינן אדעתא דהכי".

לפיו, באמת אין לרון בענייני אומדנא לבטול התחייבות כאשר היא תלויה בדעת השני, וכל מה שהרא"ש דן אם קיימת אומדנא הרי זה רק ביחס לדין שבועה התלוי רק בדעת הנותן בלא שהיה קניין והתחייבות. וכך אף שער המשפט (סי' ס' ס"ק ד') סבר לחלק, דכל דברי הרא"ש והשו"ע נאמרו אך ורק ביחס לפטור משבועתו, אולם כאשר התחייב לבתו בקניין באופן המועיל, והורע מצבו הכלכלי אכן חייב למכור אף ביתו וכלי תשמישו.

אולם הח"מ והב"ש הרחיבו את דברי הרמ"א באה"ע סי' נ' סעי' ו' שכתב, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"י"א דמי שפוסק על בתו או על בת בתו או קרובתו שתנשא לפלוני, ואח"כ אין הבת רוצה דהפוסק פטור מן הקנס, דזה מיקרי אונס, אע"ג דלא התנה, ובלבד שלא יהא ערמה בדבר, וכן בשאר אונסים כגון שמת הפוסק אין יורשין צריכין לקיים ופטורין מן הקנס".

הרחיבו זאת גם למי שירד מנכסיו, בהתבסס על הרא"ש והשו"ע הנ"ל ביו"ד, אף שבאה"ע שם לא עסקו בשבועה, אלא בהתחייבות ממונית בקניין, דז"ל הח"מ (שם ס"ק י"ז): "כגון שמת הפוסק. ה"ה אם חי והעני, כמו שפוסק ב"ד סי' רל"ב סעיף ט", ע"כ.

וכ"ה בב"ש שם ס"ק י' (ועיין באבני-נזר חו"מ סימן לט מה שפירש בדעת הב"ש).

כיו"ב עיין בשו"ת חתם סופר יורה דעה סי' רכ"ח שהביא את הרשד"ם ביו"ד סימן ק"ד שפירש את דברי הרא"ש:

"דהרא"ש לאו מטעם נדרי שגגות פטר ליה אלא מטעם אנן סהדי, והוי כאילו התנה בפירוש אם יארע לו כך פטור משבועתו, וכזה לא הוי דברים שבלב שהרי זה מבואר לכל... אבל הכא אף על גב עניות שכיח, לא בעי להתנות שאם יעני לא יתן לה, דכ"ע ידעי דאין אדם לן בחוצות ומשיא בתו ואין זה דברים שבלב וכאילו התנה דמי".

לדעתם אין צורך להתנות שאם יתרושש לא יתן לבתו נדוניא כיון שכו"ע מבינים זאת, וכאילו התנה דמי, הרי שלפי זה גם אם ההתחייבות הייתה בקניין המחייב, יש לפוטרו מחיובו, וכאילו התנה בפירוש שאדעתא דהכי אינו מתחייב.

אולם גם לאותם פוסקים הסוברים כי יש לאמוד את דעת הנותן גם כאשר התחייב בקניין, יש כעת לדון האם זה המקרה וזה ההסכם הניצב לפנינו, או שמא יש בו גם קבלה של האיש מצד האשה, מה שלא היה בדוגמאות הנ"ל, ועובדה זו משנה את פני הדברים.

התחייבות האב יצרה חיוב חדש – ובגדר תמורה

לכאורה הדעת נוטה כי התחייבות המזונות בהסכם גירושין היא כדין התחייבות הדדית. לקביעה זו נגיע מתוך התבוננות בהסכם שלפנינו (ונפרט זאת באריכות בפרק הבא), וסביר להניח שה"ה כך כמעט בכל הסכם גירושין. מסתבר שאין התחייבות האיש צומחת על קרקע בתולה; אין האיש "מתנדב" להוסיף על מה שהיה נפטר בלאו-הכי, רק מתוך רצון טוב. ברור שהתחייבות האיש הינה חוט אחד ממארג כולל האורג את ההסכם, והתחייבותו באה כתמורה לויתורים שונים להם התחייבה האשה וממילא לא נוכל לנתק חוט בודד מתוך מארג העסקה כולה ולדון בו כדבר העומד בפני עצמו.

אם אכן עומדת לפנינו התחייבות מול תמורה, הרי שמצב שכזה משול הוא ללווה שלוחה כסף מהמלווה ובכך התחייב להשיב את הלוואתו. האם יוכל הלווה להתייצב בשערי ביה"ד עת הגיע מועד פירעון ההלוואה ולטעון ל"שינוי נסיבות" בשל הרעת מצבו הכלכלי? וודאי שלא! על כגון דא הורינו הרמ"א בחו"מ סימן ק"ג סעי' ה': "ואין חוששין להפסד הלווה, ואין מרחמין בדין לומר כיצד נוציא הלווה מביתו משום דבר מועט".

נראה להוסיף שאף אם היינו מכריעים כי אין בהסכם תמורה של ממש מן האשה לאיש, ונמצא שהאיש לכאורה חייב את עצמו מתוך התנדבותו, ואף אם נפסק בעיקרון כדעת הח"מ שגם בהתחייבות ממונית יש לרדת לדעתו של המתחייב אם אכן קיבל על-עצמו גם אם יארע

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מקרה של ירידה נכסיו, מ"מ במקרה בו התחייבות האיש איננה חד-צדדית אלא חלק מעסקה שבינו לאשה ותלויה היא אף בדעתה של האשה, האם חפיצה להתגרש אם לאו, יש כאן קבלת תמורה לכל דבר.

היינו, יש לחלק בין שני סוגי "תמורה", האחד הינו תמורה ממשית שבה האשה נותנת לאיש במסגרת הסכם-הגרושין דבר-מה שלא היה מקבל עפ"י דין, במקרה שהיו מתגרשים ללא הסכם, למשל כאשר האשה פוטרת אותו מחיובי ממון מסוימים שעפ"י דין היה לחייבו, או מעניקה לו באיזון-הנכסים מעבר למה שהיה מקבל, ואילו השני יהיה אף אם ההסכם לא מכיל תמורה שכזו, מ"מ עצם ההסכמה להתגרש יכולה להוות תמורה לאיש, שלולא התחייבותו למה שהתחייב בהסכם, האשה כלל לא הייתה מוכנה להתגרש. כמובן שבכואנו לבחון את זו האחרונה יהיה הדבר שונה באם התביעה לגירושין יצאה מהאיש או מהאשה. ההסכמה להתגרש תוגדר כתמורה לאיש רק במקרים שהוא זה ש"דחף" לגירושין ואילו האשה מצד עצמה רוצה בהמשך בניין הבית, לא כן יהיה כאשר האשה היא זו שדוחפת לפירוק החבילה.

אמנם הגר"י קאפח זצ"ל שהובאו דבריו ב"משפטי שאול" סימן כד, תפס את התחייבות האב בהסכם גרושין ללא שקיבל דבר ממשי, כנתינת מתנה וכה דבריו:

"והרי חיוב זה אינו נגד שום תמורה (אך שכל עצם המושג לתת תמורה ליעול כדינא ודייני, כפי שביארתי במקום אחר) אלא שרצה לפרנס את בניו לפי צרכם, ומעולם לא עלה על דעתו לעשרם ולהתרושש, או שהם יחיו חיי מלכים והוא יחיה חיי עוני וצמצום, ואין לך בעולם אונס דלא שכיח גדול מזה ועיין ט"ז וב"ש אה"ע סי' קי"ד סק"ג. ולפיכך מטעם זה בלבד ראוי וחוובה לבטל את הפס"ד".

אולם לכאורה דבריו צ"ע ויש לראות את התחייבויות הבעל בהסכם-גרושין כהתחייבות תמורת קבלת תמורה א"כ זהו הסכם יוצא-דופן המלמד אחרת, ואז רק ללמד על-עצמו יצא.

התבוננות שכזו על הסכם-הגרושין מצויה בדברי מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל שם במענה לדברי הגר"י קאפח הנ"ל:

"ועפ"י כל הנ"ל יוצא שבניד"ד שההסכם נעשה אגב גירושין, שהבעל היה מעונין בהם, ואילו האשה הסכימה לשלו"ב, כפי שיש לראות מתוך התיק, א"כ הרי בזה שהסכימה להתגרש ישנה קבלת טוה"נ. וכך הרי ע"י התחייבות זו נפטר מחובת הדאגה המתמדת למזונות הבת והטיפול בה, שהאשה התחייבה. א"כ אין זו התחייבות של מתנת חנם, אלא התחייבות שקיבל נגדה תמורה מלאה."

גם עמיתו לראשות הישיבה הק' הגר"א שפירא זצ"ל תפס כך את הדברים, וכפי שכתב באותו פס"ד שבריש כרך כ':

"(ו) דין של הסכם גירושין כדין כל הסכם בין שני צדדים שאין ליצור אומדנא על רצון המחייב להפטר מחיובו לאור שינוי מצב שהתהווה אח"כ והיה מגביל את ההסכם משום שבאותה מידה יש אומדנא הפוכה שהצד השני לא היה מסכים לפטרו ולא היה מסכים להכניס הגבלה כזו בהסכם. וזה מפורש בכתובות דף ק"א בנושא אשה ופסק לזון בתה חייב לזונה גם משנישאת ובעלה מפרנסה, בכ"ז משלם לה דמי מזונות, וכ"כ החכם צבי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בחו"מ ס' שהכל תלוי אם זה חיוב עצמי או חיוב כלפי אחר ותלוי בדעת האחר, והכל עפ"י מש"כ תוס' בכתובות.

ז) הסכם גירושין אינו חזרה על מה שהדין קובע בלי הסכם, אלא הכל שם דברים מחודשים כתוצאה ממו"מ ממושך על הגירושין ועל תנאי הגירושין. וכל סעיף חיוב יש לו סעיף מקביל בהסכם בתמורה על ויתור של צד אחד כלפי השני, ויתכן שהסרת תוקף מסעיף אחד מערער את תוקף הסכמת הצדדים לכל ההסכם וסעיפיו. ואיננו יכולים להכניס הגבלות שלא נזכרו בשטר ולא דמי למ"ש הפרישה על כתובה.

עכ"פ בכל הסכמי גירושין שכוללים התחייבויות של ממון של פרטי חלוקת הרכוש והתחייבות הדדית של שני הצדדים, אין לנו לדון בעצמנו אומדנות של פטור וחיוב, אלא רק כפי שאמור מפורש בהסכם וככל דיני הסכמים של שני צדדים.

והנה יסוד מוסד זה בהסכמים של שני צדדים, הוא מפורש בתוס' מסכת כתובות (דף מ"ז ע"ב ד"ה "שלא כתב לה") שלדון מדין אומדנא להפטר מחיוב שאדם התחייב הוא רק בנותן מתנה מעצמו ומרצונו שאמרינן מכח אומדנא שודאי לא ניחא ליה להתחייב במקרה מסויים, וזה מספיק להפטר. אבל בהסכם בין שני צדדים שכל דבר זקוק להסכמה של שניהם, הרי ככל שיש אומדנא שצד אחד היה רוצה להפטר מזה, שזה כדאי לו, הרי באותה מידה יש אומדנא שהצד השני לא היה מסכים לכך, ובלי הסכמת שני הצדדים אין הסכם וע"כ אין אנו דנים עפ"י אומדנא אלא רק על מה שכתוב בפירוש, וזו הנחה פשוטה ויסודית בכל דיני הסכמים. וכמו"ש המל"מ שזה יתד שלא תמוט.

ומזה פשוט וברור שכל שכן שבכל הסכמי גירושין שבדרך כלל נקבעים על סמך מו"מ ממושך, מו"מ של ריב ואינטרסים עצמאיים של כל אחד מבני הזוג. ובהסכם גירושין המו"מ כולל ויתורים של צד אחד מול ויתורים של צד שני, שהרי לא ייתכן גירושין בלי הסכמה מלאה של שני הצדדים, גם לגבי עצם החזקת הילדים וגם לגבי שיעור המזונות וגם עד איזה גיל, הם מהסעיפים הקשים ביותר בכל ההסכמי גירושין, ורובם ככולם לא נתמכים ע"י יסוד האמור בשו"ע, אלא לפי הלחץ של הצדדים, כשצד אחד מקבל לרשותו את הילדים הוא מעונין להחזיקם עד גיל גבוה יותר ורוצה מזונות גבוהים יותר, והצד השני מעונין בהפך מזה, והכל תלוי בחוזק האינטרס בעצם הגירושין ובלחץ על כל אחד, ואין מקום בכלל לומר שהם קובעים את ההסכם לפי הדין. במיוחד שאין קביעת הלכה מדוייקת על שיעור המזונות, ובכל אלו קיימים דרישות סותרות והצדדים משתווים בויתור בסעיף אחד תמורת ויתור בסעיף אחר מצד שני, ואם נשנה סעיף אחד מההסכם יכול להיות שזה יגרום לשנות סעיף אחר, שבשניהם היו ויתורים הדדיים. וע"כ אי אפשר לשנות שום סעיף בהסכם על סמך אומדנא בסעיף זה שלעולם אין אומדנא ששני הצדדים היו מסכימים להכניס שינוי בהסכם."

והנה השגת הגר"ש דייכובסקי שליט"א על דבריו, באותו פס"ד בתחילת כרך כ' לפד"ר, לא מובנת לי כלל ועיקר, שכ"כ:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"טענתו של כבוד הגר"א שפירא שליט"א, כי הסכם גירושין הוא הסכם דו צדדי, ולא ניתן להכניס כוונות בהתחייבויות שלצד אחד לעומת רעהו (כדברי התוס' כתובות דף מ"ז ע"ב ד"ה שלא), בניגוד לכתובה שהיא התחייבות חד צדדית בלבד - אינה מובנת לי, שהרי גם כתובה אינה באה כחלל ריק, וליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא. התחייבות הבעל בכתובה היא תוצאה של התחייבות אשתו לנדוניה וכדומה, וכדברי הרמב"ם (פי"ב אישות א - ב): "כשנושא אדם אשה... יתחייב לה בעשר הדברים ויזכה בארבעה דברים... האחד מהם עיקר כתובה, והשאר הם נקראים תנאי כתובה".

ואכן כך השיב לו הגר"א שפירא:

"לא ניתן כלל להאמר שחוב כתובה הוא ג"כ תמורה של התחייבות האשה לנדוניה וכדומה. חדא, שכל נוסח הכתובה הוא נוסח של חיובי הבעל לבד ולא נזכר כלל חיוב מצד האשה. וכל עיקר כתובה נתקן כמו"ש בגמרא כדי שלא תהיה האשה קלה בעיניו להוציאה. ועוד שזה סותר עיקר היסוד של התוס' שהכריחו את הדבר שיש הבדל בין התחייבות של אחד לשני מהתחייבות הדדית של אנשים. וההוכחה שהיא ממ"ש דר' אליעזר סובר, שאם כתב תוספת כתובה לארוסה ונתארמלה או נתגרשה לפני הנשואין, מנה ומאתיים שחייב מתקנה הוא גובה אבל תוספת כתובה לא גובה שלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה. ומדין זה הוציאו התוס' הכלל שאנו יוצרים אומדנא לפטור המתחייב רק כשכל החיוב הוא בא מכח המתחייב לבד והכל נוצר מרצונו הוא, אבל במקח וממכר שהכל נוצר ותלוי ברצון שניהם אין ליצור כל אומדנא לטובת צד אחד לבטל החוב או המקח. ומ"ש ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא לא שייך כלל לזה, ובמס' שבת אמרו ד"ז על נשואין בכלל עיין שם. וגם העשר דברים שהבעל זוכה בנשואין אינם נזכרים כלל בכתובה, שכל עיקר עיקרה תקנה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, ואין להאריך בזה מרוב הפשיטות".

"ואוסיף בזה כמה דברים, ובהמשך למה שכתבתי לעיל: כתובה היא שטר התחייבות של הבעל בלבד ולא הסכם. רק הבעל מקבל קנין ולא האשה. אין קשר עם נדוניה שברוב הכתובות לא הוזכר בכלל נדוניה. חיוב המזונות נאמר בה אחרי שאמר לה תהי לי לאשה ואנא אפליח ואעביד ואזון ואפרנס וכו'. וזה מקור חיוב מזונותיה, ולא גמול ותמורה להתחייבות האשה. ההבדל בין הסכם גירושין לשטר כתובה הוא ברור כשמש, ואין כל דמיון ביניהם. ראשית כל, כתובה נכתבת, לפי מ"ש הפרישה וגם התומים, משום שאותו חיוב ממון שחייבוהו חכמים חייבוהו שיכתוב אותו בשטר, וע"כ יש מקום לומר שאין בכתב אלא מה שתקנו בע"פ בתנאי בי"ד. ואינו דומה לחיוב דין צדקה לתוספת חיוב ממון של מזונות. ופשוט הוא שהתחייב בקנין לפרנס עני, יש לזה דין של חיוב ממון ממש ולא נשאר כפי שהיה רק חיוב לתת צדקה. יסוד נוסף, ברור הוא שבשנים יש רק צד אחד המתחייב, כמו בכתובה שהיא התחייבות של הבעל בלבד והאשה אינה מתחייבת כלל, אבל כשיש צד שני שכלפיו קיימת התחייבות החיוב השני מחייב את הצדדים וכש"כ במקרה של הסכם גירושין שכל פרטי סעיפי ההסכם תלויים זה בזה וניכפו ע"י לחצים וויתורים זה לזה, אין כל יסוד שצד אחד יקבע לעצמו גורם - חדש להפטר מהחיוב כשזה לא מוזכר בהסכם, והצד השני אינו מסכים לכך, ופשוט הוא שגם לכתחילה לא היה מסכים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכבר כתבנו שהיסוד הזה מפורש בדברי הראשונים בכתובות מ"ז, וכדבר פשוט והכרחי שלא ייתכן לחדש אומדנא שלא הוזכרה בהסכם שצד אחד יכול לערור כשהצד השני מתנגד לה, ולכן אין זה בכלל אומדנא בעלת תוקף. מש"ש שאם כתב כתובה ומתה לפני הנשואין פטור שאומדנא שלא כתב לה כתובה אלא ע"מ לכנסה והרי מתה ולא כנסה, והקשו בתוס' א"כ בקנה פרה ונטרפה או מתה יפטר משום שלא על דעת זו קנה, ותירצו שאומדנא אמרינן רק בכתובה משום שהוא לבד המתחייב והכל תלוי בו, אבל כשיש שני צדדים אם כי יש אומדנא שהלוקח היה רוצה בתנאי זה, אבל כמו כן יש גם אומדנא להפך שהמוכר לא היה מסכים לתנאי כזה. ולכן אין ליצור בענין זה שום אומדנא שלא היה בהסכם, ואין זה בכלל אומדנא מחייבת".

ועוד כתב הגר"א שפירא זצ"ל:

"וכבר הזכרתי שלגבי התחייבות של הסכמי גירושין שיש שם שיקולים משיקולים שונים, הן לגבי הסכם הגירושין עצמן והן לגבי תנאי הגירושין, שמאד ייתכן שרק משום ההסכמה לגירושין או הסכמה לחיוב חשוב בתנאי הגירושין מתחייב אחד הצדדים בסעיף אחר של ההתחייבות. וכל הסעיפים לפעמים קשורים אהדדי וצד אחד מוותר בסעיף אחד תמורת ויתור השני בסעיף אחר, והכל הוא מבנה מוצק אחד. וייתכן שאם נבטל סעיף אחד של ההסכם על סמך השערה בלבד, ביטול הסעיף עלול לבטל סעיפים אחרים, ואפילו את עצם ההסכמה להפרד, ואם כי על עצם ההסכמה על הגירושין אנו סומכים על ביטול מודעות, אבל עכ"פ אין לנו אסמכתא ברורה לשער ולשנות את האמור בסעיפי ההסכם".

והנה ידעתי גם ידעתי כי הרהורים ייתכנו ויעלו כך שאין זה הסכם תמורת קבלת תמורה, שהרי ההתחייבות היא באמת לילדים ולא לאם, ויכולים הם לתבוע לאחר מכן העלאה בעת הצורך לעצמם, אולם כבר הגר"ש טנא זצ"ל (ברכת שלמה חו"מ טו סוף ס"ק טו) התייחס לעניין זה וכתב:

"לכן אשר לנידון דידן שהיתה התחייבות בכתב הרי על האב לעמוד בחיובו ומה גם שיתכן שהאם המחזיקה את הבן יש לראותה גם כצד בדבר לגבי ההתחייבות אם אמנם שעיקר ההתחייבות היא לגבי הבן אבל אין להתעלם שההסכם נעשה בשעת הגרושין שהגיעו להסכם שהאם מחזיקה את הבן תמורת תשלום שתקבל מהאב וההסכם כרוך עם הגרושין אם כי לא היה תנאי בדבר אבל יש לדון כאילו שההתחייבות נעשתה על ידי שני צדדים וכמו שכתבו התוס' בכתובות מ"ז שיש צורך להתחשב בדעת צד השני".

ועתה קודם שנפנה לעיין מה דינו של שינוי נסיבות בהסכם הבא כתמורה, נבוא ונוכיח כי מעיון בהסכם הספציפי שלפנינו אכן עולה כי יש לראותו כהסכם עבור תמורה.

בחינת ההסכם שלפנינו

כאמור, חילקנו בין שני סוגי "תמורה", האחד הינו תמורה ממשית שהאשה נותנת לאיש במסגרת הסכם הגרושין ובו נותנת לו דבר שלא היה מקבל במקרה שהיו מתגרשים ללא הסכם, למשל פוטרת אותו מחיובי ממון מסוימים או מעניקה לו באיזון מעבר למה שהיה מקבל, אולם הוספנו שאף אם ההסכם לא מכיל תמורה שכזו מ"מ אף עצם ההסכמה להתגרש יכולה להוות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תמורה לאיש, שלולא התחייבותו למה שהתחייב בהסכם, האשה כלל לא הייתה מוכנה להתגרש. כמובן, בבואנו לבחון את זו האחרונה יהיה הדבר שונה באם הגרושין יצאו מהאיש או מהאשה, וההסכמה להתגרש תוגדר כתמורה לאיש רק במקרים שהוא זה ש"דחף" לגרושין ואילו האשה מצד עצמה רוצה בהמשך הבית, לא כן יהיה כאשר האשה היא זו שדוחפת לפירוק החבילה.

נשוב ונתבונן בהסכם שבמקרה שלפנינו ונבחן את הדבר.

א. ויתור האשה על חלקה בדירה

לצדדים הייתה דירה משותפת שנמכרה בסך 1,550,000 ₪. לאחר ניכוי והחזרת המשכנתא נותר ביד הצדדים 750,000 ₪, נמצא שהיה מגיע לאשה לקבל 375,000 ₪ עבור חלקה בדירה. האשה ויתרה על-כך בהסכם, וכן ויתרה על איזון ממנו למרות פערי ההשתכרות שהיו, איזון שהיה מגלם גם חלק בפנסיה וקרנות הבעל. האשה קיבלה 258,000 ₪ ופטור מנשיאה בחובות שנצברו (קיום החובות והיקפם ידוע רק עפ"י דברי הבעל ללא הוכחות).

לגבי הדירה הוצהר בהסכם כי: "הצדדים הינם בעלי זכויות בעלות במשותף בחלקים שווים ביניהם בבית ברחוב [...] ב[ח']", ושם בסעיף 6 (ב): "האשה מוותרת בזאת על מלוא זכויותיה בבית המגורים לטובת הבעל אגב גרושין". עניין החובות הוזכר אף הוא, ונכתב כי "הבעל יישא לבדו בכל החובות המשותפים אשר נוצרו על עסק [ק']" ע"ש הבעל הנאמדים במועד חתימת הסכם זה (עפ"י הצהרת הבעל) בסך של למעלה מ-600,000 ₪ וכו'".

והנה, לדבריו של האיש בסיכומים, הנתבעת למעשה לא ויתרה על דבר בעת עריכת ההסכם:

"עיקר טענתה נסב סביב העובדה ששווי דירתם של בני הזוג, בניכוי המשכנתא, עמד על 750,000 ש"ח, כלומר, 375,000 לכל צד ואילו היא קיבלה 258,000 בלבד. [לאמור: הנתבעת טוענת כי ויתרה על 117,000 ש"ח] אלא שבדיון העלה בית הדין הנכבד חלק נוסף מהתמונה הכוללת והזכיר כי הנתבעת נפטרה לגמרי מלשאת בחובות העסק בסך של 325,000 ש"ח [מחצית החובות שעמדו על סך 650,000 ש"ח] התובע גם מחל על דרישתו להחזיר כספים אותם העבירה הנתבעת, כמובן ללא הסכמת התובע, לאחד מהגברים לגביהם נדרשת הנתבעת לביטול נישואין במידה ותחפוץ להנשא למי מהם בעתיד".

הנה רואים אנו כי האשה קיבלה פחות מחלקה בדירה הרשומה ע"ש שניהם. טענת האיש כי האשה הרויחה בסופו של דבר שהרי לא נטלה חצי מחובות האיש בעסק, איננה מתקבלת שכן:

א. בשום שלב לא הוכיח האיש כי אכן חובותיו היו בסכום שכזה. הראינו לעיל שאף בכתב התביעה שנכתב תחילה בכת"י האיש (לפני כתב התביעה המתוקן שהוצג ע"י ב"כ) רשם האיש סכום נמוך משמעותית בקשר לחובו היום. כמו"כ בכתב התביעה שהגיש לגרושין לפני שנה (הליך שלא המשך) שם כתב האיש סכום חובות, לטענתו, שהוא יותר מכפול, מהסכום לו טען שנה מאוחר יותר, מעל מליון ₪, כך שתהיות אלו מספקות מהו באמת הסכום לו האיש חייב, ואף בלא תהיות אלו אין לנו סיבה לקבל כתורה מסיני את הסכום בו נקב האיש. גם בהסכם הגירושין נכתב כי סכום זה הינו לפי טענת האיש בלבד (והאשה מעולם לא הודתה בו).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. כמו"כ בהסכם עצמו לא נעשה שום קישור בין השתתף החובות על האיש, לבין ויתור על מלוא חלקה בדירה, קישור שנעשה ביחס לאיזון, כפי שניגע בהמשך.

גם הטענה שהאשה העבירה סכומים לאיש אחר לא הוכחה כלל ועיקר. לכן לפי הנתונים הוודאיים שלפנינו הרי שהאשה ויתרה במכירת הדירה וכך אף הלשון בו התנסחו בהסכם, לשון "האשה מוותרת בזאת על מלוא זכויותיה בבית המגורים לטובת הבעל אגב גרושין".

ב. ויתור באיזון

בסעיף 7 בהסכם, הדין באיזון המשאבים, נאמר בסעיף א:

"לצורך ביצוע איזון משאבים מלא סופי שלם ומוחלט בין הצדדים הוחלט הוסכם והוצהר בין הצדדים כי בכפוף לקבלת הסך של 258000 ₪ ("סכום האיזון") אשר ישולמו באופן אשר יפורט להלן האשה מוותרת בזאת על כל טענה ו/או דרישה רכושית ו/או כספית ו/או עסקית מהבעל מכל מין וסוג שהוא".

האיש טוען כי:

"כל טענות הנתבעת אודות חסכונות וכספים שהיו כביכול בידי התובע מופרכות מיסודן ולא בכדי אינן נתמכות בבדל ראיה. הדברים מגיעים לכדי חוכא ואטלולא של ממש שעה שהנתבעת מתייחסת לויתור הדמיוני על חלקה במוניטין של עסק שקרס".

עוד טוען האיש כי:

"לא זו אף זו, נוכח נסיבות סיום הנישואין היתה הנתבעת חשופה לאיזון משאבים לא שוויוני בשים לב לחורבן הבלתי הפיך שהמיטה על נישואי הצדדים בהתנהגותה המחפירה".

והנה באשר לטיעון הראשון שמעלה האיש, לפיו, לא היו לאיש חסכונות וכספים המורים על כך כי האשה ויתרה בפועל על כספי-איזון, ביה"ד מתייחס בספקנות מרובה לטיעון זה. די בניסוח ההסכם המורדא באופן מוחלט כי הסכום הניתן לאשה ימנע מהאשה להעלות כל טענה או דרישה רכושית או כספית, כמו הסכום הכספי שניתן, כדי לעורר חשש כי אכן לו היה נערך איזון היה בהחלט מה לאזן בו, ויש לקרוא את לשון ההסכם "האשה מוותרת בזאת", כפשוטו.

יתירה מכך, בכתב התביעה המקורי בכת"י הבעל מתאריך 7/12/2014, הבעל מצהיר שם כי הכנסתו החודשית הינה 65,000 ₪ (פרט שלא חזר והופיע בכתב התביעה המתוקן ע"י עוה"ד), וכי הכנסת האשה ברוטו הינה 3,800 ₪. הצהרת האיש על גובה משכורתו החודשית בעת התביעה שהיא פי עשרים (!) מהכנסת האשה כפי שהוא עצמו הצהיר עליה, יוצרת יותר מרגליים לדבר כי אכן זכויות האיש רבות ובהשיגו את ויתור האשה (כפי שאף הוגדר בהסכם) לאיזון כולל ולהסתפקות בסכום שקיבל, הרי שקיבל תמורה מלאה מהאשה.

באשר לטענה השנייה של האיש כי ל"נוכח נסיבות סיום הנישואין היתה הנתבעת חשופה לאיזון משאבים לא שוויוני בשים לב לחורבן הבלתי הפיך שהמיטה על נישואי הצדדים", מעבר למה שיתייחס לזה ביה"ד בהמשך בבואו לדון אם האשה אכן ויתרה על כתובתה, הרי שבאשר לעשיית איזון לא שוויוני, שם נדרש סף הרבה יותר גבוה של פגיעה בחיי הנישואין, אם בכלל, מאשר ביחס להפסד כתובתה, הרי שג"כ אין לקבל טענה זו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. ויתור האשה על הכתובה

הכתובה הינה ע"ס 520,000 ₪, ועליה לכאורה "ויתרה" האשה בעת ההסכם. אינני בטוח בשל מצבו הפיננסי של האיש, שהיה בעת הנישואין, כי יש כאן שאלה של כתובה מוגזמת. אולם, תהא אשר תהא ההשקפה ביחס לכתובה, וודאי שסכום מסוים יש כאן, עליו האשה כביכול ויתרה. האיש טוען כי אין לראות בכך ויתור, שהרי האשה בגדה בבעלה ובכך נשללה ממנה כתובתה: "הנתבעת לא היתה זכאית לכתובה [עקב הוכחות מצולמות להתנהגות מחפירה שאסרה אותה על בעלה וד"ל]".

לצורך בירור העניין ביה"ד נבר בפרוטוקול הדיון שבין הצדדים, אשר למעשה לא ניהלו הליך הוכחות סביב טיעון זה, אלא התקיים דיון קצר אחד עת הצדדים באו להתגרש בהסכמה (עובדה שג"כ איננה שוללת כתובתה), וכך נאמר שם:

ביה"ד: ומה היה עם [א']? הייתם באותה מיטה ביחד?

האשה: כן.

ביה"ד: והיו גם יחסי אישות?

האשה (מרכינה ראשה ולא עונה).

ביה"ד: הייתם שניכם ערומים באותה מיטה?

(האשה – לא עונה).

ביה"ד: קיימתם יחסי אישות?

האשה: היינו ביחד.

ביה"ד: ז"א קיימתם יחסי אישות.

האשה (לא עונה).

ביה"ד: אם הייתם ערומים במיטה, סימן שקיימתם יחסי אישות.

האשה: לא היו יחסי אישות מלאים.

ביה"ד: נעשה לכם גט היום, ונכתוב שאם האשה תרצה להינשא לאחד מהגברים הנ"ל או לחזור לבעלה, יהיה צורך בבירור.

הצדדים: בסדר."

הרי שאף שדברי האיש קודם היותו מיוצג כתב כי "נתפסה על בגידה יש הוכחות מצולמות ועדויות של חוקרים פרטיים", לא באו לידי אותם ההוכחות, מ"מ מדברי האשה בביה"ד עולה כי לא הייתה זכאית לכתובתה, ולכן אין כאן ויתור מצידה על הכתובה.

ד. עצם ההסכמה להתגרש

עד עתה בדקנו האם האשה ויתרה על דברים ממשיים בהסכם, כך שיש לראות את הסכמתו למזונות, לא כמתנה, אלא כהסכם תמורת קבלת תמורה, ותשובתנו היא חיובית ושאכן כן. כעת נוסיף, שאף ללא זה, כאשר אנו באים לבדוק האם ניתן לראות בהסכמת האשה לגירושין משום נתינת תמורה לאיש. בבואנו לדון את עצם ההסכמה להתגרש עלינו לבחון מיהו הצד שחפץ בגירושין, ומיהו הצד שהיה צורך "לקנותו" בדמות התחייבויות לאחר הגירושין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הנה האשה פתחה תביעת גירושין בתאריך 23/12/2014, ובכתב תביעתה (סעיף 17 לכתב התביעה) פירטה כי "סבלה מהתעללות כלכלית ומאלימות מילולית קבועה אשר לוותה בעבר באלימות פיסית". ובסעיף 19: "התובעת תטען כי חזרה וטענה בפני הנתבע כי לא טוב לה בזוגיות עמו וכי היא מבקשת להתגרש ממנו". מסעיף 18 ניתן לקבל מעט רקע לסכסוך הכספי אודות הבית: "הנתבע התנה את גירושיהם בכך שהתובעת תוותר על מחצית זכויותיה בבית המגורים כנגד תשלום זעום של 100000 ₪ למרות שחלקה בבית עולה על כ-500000 ₪". לדבריה "התובעת סירבה להיסחט בידי הנתבע". עוד טענה האשה בכתב התביעה כי מעולם לא שותפה וידעה דבר על העסק וכי האיש תמיד התרברב על כי העסק משגשג והיה נוהג להגיע עם סכומי מזומן גדולים, ובסעיף 94: "התובעת תטען כי כלל טענותיו בדבר הפסדים של העסק הנם משוללות כל יסוד ונועדו לצורך הכנת תביעתו לגרושין", ותבעה להורות על איזון משאבים כולל.

הרי שהאיש פתח ראשונה תביעה (למעשה כבר פתח שנה קודם לכן והתיק נסגר) ובו טען כי האשה מאוסה עליו ויש לגרשה מיידית בשל בגידתה, לדבריו. האשה למרות שג"כ תבעה גירושין, לאחריו פירטה בתביעה כי בשל כוונת האיש לא לחלק את הדירה בשווה הרי היא מסרבת "להיסחט ע"י הבעל" ובשל כך למעשה מעכבת את הגרושין עד עתה. נמצא כי כדי להביא את האשה לידי הסכמה לגרושין היה צורך לפתור את המחלוקת הכספית ביניהם וזה נעשה ע"י ההסכם בכללותו (ואף שנתן לה בהסכם יותר ממאה אלף ₪ לה סירבה בתחילה אין לומר כי ההתחייבות למזונות הילדות הינה מעבר למה שהייתה האשה מסכימה לו כדי להתגרש כי כל ההסכם מכלול אחד ומנין לי כי לולא הסכים למזונות היתה האשה מסכימה לסכום לו הסכימה שהוא נמוך מחלקה בדירה).

מכל העובדות לעיל וניתוחן ברור הוא כי אין לראות בהסכם שלפנינו מתנה בעלמא אלא הסכם עבור תמורה. משהגענו למסקנה כי ההסכם ביניהם אינו כמתנה אלא כנתנה עבור תמורה כמובן שיקשה מאד להוציא ממנו סעיף בודד ולבטלו וכפי שהארכנו לברר לעיל.

דין אומדן-דעת בהתחייבות בתמורה

כאשר ההסכם תלוי בדיעה נוספת

כאמור, משהגענו לכלל מסקנה כי בהסכם שלפנינו יצר הבעל התחייבות חדשה שמהותה והיקפה שונה מחיוב מזונות הרגיל לבנותיו, ומשוראים אנו התחייבות זו כהתחייבות בתמורה ולא כמתנה, כפי שהארכנו להוכיח בפרק הקודם, נפנה לעיין מה דינה של התחייבות שכזו, האם קיימת בה אפשרות לבטלה לאור אומדן הדעת של המתחייב? האם כאשר קיימים שינויים בנסיבות, יכול לטעון שעל-דעת זה לא התחייב? האם נוכל לבנות אומדנה ביחס להתחייבות שבזמן יצירתה לא הוגבלה, ונאמר שלמרות שהמתחייב לא הגביל את התחייבותו באופן מפורש, מ"מ יש לנו אומדנא שאדעתא דהכי לא התחייב?

כבר השרישו לנו רבותינו בעלי התוספות לכתובות דף מ"ז ע"ב ד"ה "שלא" (ובב"ק דף ק"י וז"ל:

"דהואיל ואינו תלוי אלא בנותן יש לנו ללכת אחר דעתו. וכיון שבו תלוי ודאי אינו רוצה ליכנס בשום ספק, ולא דמי ללוקח חפץ ואירע בו אונס דלא אמרינן אדעתא דהכי לא קנה ומבטל המקח, דאינו תלוי בדעת הקונה לבדו דהא איכא נמי דעת מקנה שלא היה מקנה לו לדעתו אם לא יפרש".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דברי תוספות מוסבים על שיטת ר' אלעזר בן עזריה לפיה כתב לאשתו תוספת כתובה ונתאלמנה מן הארוסין או נתגרשה אינה זוכה בה שהרי לא כתב לה אלא ע"מ לכונסה. (לכאורה הדמיון שעושים תוספות בין השניים צ"ע, שהרי בדעת ר' אלעזר בן עזריה איננו צריכים להגיע להלכות תנאים ולומר כאילו התנה שיתן לה תוספת כתובה רק אם יכנסנה, אלא כל התחייבותו בתוספת הינה רק מעת הנישואין משום חיבתם, ומה זה לנידון תוס' ללקוח פרה ונטרפה אם אמרינן אנן סהדי שלא לקחה ע"מ כן שבעינן להל' תנאים כדי לבטל המקח שכבר נעשה? אע"כ תוספות הבינו ש"לא כתב לה אלא ע"מ לכנסה" פי' שבאמת נתינת התוספת ושיעבודה הינן מן הארוסין אלא בתנאי שיכנסנה).

שיטת ר' אלעזר בן עזריה הביאו את תוספות להקשות: "וא"ת א"כ כל אדם הלוקח פרה מחבירו ונטרפה או מתה אנן סהדי שלא ע"מ כן לקחה", ותירצו: "וי"ל דהתם אנן סהדי שבאותו ספק היה רוצה ליכנס ואפילו אם אומר לו אם תיטרף יש לך לקבל הפסד היה לוקחה, אבל הכא לא כתב לה כלל כי אם ע"מ לכונסה ואין דעתו כלל להכניס עצמו בספק, וכן ההוא דזבין ולא איצטרכו ליה זווי". רק לאחר מכן הביאו את דברי הגמרא בב"ק דף ק"י ע"ב, ותירצו כנ"ל אם תלוי בדעת אחרת.

אין לראות בדברי התוספות מחלוקת עם תשובת הרא"ש אותה הבאנו לעיל, וכמו שהרחיב במל"מ (פ"ו מה' זכיה ומתנה ה"א) בדברי התוס' הנ"ל, ובתוך דבריו כתב:

"נראה דמהר"ם חולק ע"ז וס"ל דאף היכא דאיכא דעת אחרת אמרינן אומדנא, וכן נראה קצת מדברי הרא"ש בתשובה, במי שנדר לנשואי בתו סך מה ונתקלקלו חובותיו, שאם אין לו לפרוע כי אם מבית דירתו וכלי תשמישו, דאדעתא דהכי לא נדר, ע"כ, והרי התם דאיכא דעת המשדך דאפשר דלא היה מתרצה לשדך בלתי אם יקיים את נדרו ואף אם יוצרך למכור את ביתו ואת כלי תשמישו, ולכאורה נראה דהרא"ש בשיטת רבו מהר"ם אזיל, דאית ליה דאף דאיכא דעת אחרת אמרינן אומדנא. אך כד מעיינינן שפיר נראה דאין מדברי הרא"ש אלו ראייה שחולק על התוספות, דשאני נדון הרא"ש דלא היה שום חיוב בדבר כי אם מכח שבועה, וכיון שכן, שהם דברים שבינו ובין קונו שייך לומר אדעתא דהכי לא נשבע, והכי דייקי דבריו דלא היה שם כי אם חיוב שבועה, ומש"ה אף דאיכא דעת אחרת אמרינן אדעתא דהכי לא נשבע, אבל היכא דאיכא חיוב, כגון בלוקח מקח מחבירו, וכן באותה דמהר"ם דהיינו לאפקועי קידושין, בזה יודה הרא"ש דהיכא דאיכא דעת אחרת לא אמרינן אדעתא דהכי".

(לפי דבריו קצת צריך עיון איך הרחיבו הח"מ והב"ש שהובאו לעיל את דברי הרא"ש אף לעניין חיוב ממוני, וצ"ל שעסקו כאשר אין דעת אחרת.)

לפי העולה מדברי תוספות, הרי שמכיוון שהתחייבות האיש הייתה תלויה אף בדעת האשה, הרי שלא יכול לבוא האיש ולומר "אדעתא דהכי לא התחייבתי", שהרי התחייבות האיש תלויה אף בדעת האשה, וזו חפצה בהתחייבות שאינה ניתנת לערעור.

בנוב"י קמא יו"ד סימן ס"ט, האריך לדון בענייני אומדנות, ומצא בתוספות חילוק בין ג' מצבים:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"מבואר בדבריהם שאומדנא גדולה מהני אפילו בתליא בדעת שניהם, ולוקח פרה שאני, ששם אין אומדנא גדולה, אדרבה אנן סהדי שבאותו ספק היה רוצה לכנוס".

באומדנא גדולה הולכים אחריה גם בעסקה שדעת שני הצדדים מעורבים בה, וזה באומדנא כזו שלא היה נכנס כלל באותו ספק (כמו זבין ולא איצטרכו ליה זווי, או נתן מעות לחתנו ומתה בתו ארוסה). אולם במקרים שהיה מכניס עצמו באותו ספק, אף שאם היה יודע בוודאות שיקרה דבר מסוים לא היה עושה, רק בזה כאשר תלוי בדעת שניהם לא נבטל א"כ תלוי רק בדעת אחד. לפי זה ביאר ג"כ שאין סתירה בין תוס' לרא"ש הנ"ל שדיבר על אומדנה גדולה מאד, שהרי כתב הרא"ש שזה כאילו פירש להדיא. כיו"ב כתב אף הבית מאיר (בסוף הב"מ לאה"ע בתש' צלעות הבית תשובה ו').

יש להתבונן בגדר השני שכתב הנוב"י, מהי כוונת דבריו שהיה מכניס א"ע בספק, אולם אם היה יודע שהדבר יקרה בודאי לא היה עושה, לא ברור א"כ לאיזה עניין היה מכניס א"ע בספק?

נראה שהנוב"י בא להבדיל בין שני ענייני "מקח-טעות": כזה שפועל מדין תנאי, וכזה של"צ לו להלכות תנאים אלא חסר בעצם דעתו הדרושה לקיום המקח, וא"כ כאשר יש אומדנא שלא היה נכנס כלל לספק זה, היינו, שמלכתחילה לא נעשה ע"ד זה, סגי בחוסר דעתו שלו גם כאשר הדבר תלוי בשניהם. אולם במקרה שהיה נכנס לספק אולם אם היה יודע שכך יארע לא היה עושה, הרי זה באומדנא שעושה את המעשה על תנאי, ומכיון שבעינין לתנאי, הרי שכאשר הדבר תלוי בדעת שניהם יש צורך ששניהם יסכימו על התנאי ולא די באחד מהם.

דברי הנוב"י והב"מ שניהם מכוונים להשיג על החכם צבי, ממנו נראה שלא חילק בין סוגי האומדנות, אלא תמיד לא מהני דעת האחד, כאשר הדבר תלוי בשניהם, ושבדבריו נדון בע"ה להלן.

לשיטתם נצטרך לדרון, האם המקרה שלפנינו נכלל בקבוצה השנייה, דמכיוון ובעת החתימה על ההסכם שאז שניהם התחייבו ז"ז, היה מוכן לרדת האב לספק זה וסמך שלא יורע מעמדו הפיננסי, או-אז לא יוכל לבטל כי הדבר תלוי גם בדעת האשה והיא אינה מוכנה, ולכן לא נוכל לומר כאילו התנו.

והנה, נדון נוסף הנו באדם שקיבל עליו לזון את חברו סתם ולא נקב זמן, האם התחייבותו הינה לזונו כל ימי חייו, או שמא יש מקום לראות את התחייבותו מתחילה רק לזמן מוגבל, וא"כ מהו? בשו"ע חו"מ סי' ס' ס"ג כותב הרמ"א: "ויש אומרים דהמקבל עליו לזון חברו סתם, כל ימי חייו או כל זמן שצריך משמע" (עיין בגיטין דף ע"ה ע"ב בדין "ה"ז גיטך ע"מ שתשמשי את אבא וע"מ שתניקי את בני, ובר"ן שם (ל"ז ע"ב מדפי הרי"ף) שהביא וז"ל: "וכתב הרשב"א ז"ל דבדיני ממונות כיוצא בזה אם אמר לו בית זה נתון לך במתנה ע"מ שתזון את בני או את אבי ולא פירש לו זמן, דלרבא צריך לזונן כל ימי חייהם ולרב אשי כמפרש יום אחד או שנה אחת דמי, ואיכא למימר דלכו"ע לענין ממונא סתם כמפרש כל ימי חייו ולא פליג רב אשר אלא לגבי גיטין דלצעורה קא מכיון והרי צערה יום אחד, והדבר צריך תלמוד", והרשב"א בתשובותיו ח"ו סי' ה' פסק דהמתחייב לזון סתם, כל ימי חייו משמע).

ביישוב הסתירה בין שני הזמנים שהוזכרו ברמ"א, האם חייב לזונו כל ימי חייו, או רק כל זמן שצריך, כתב הסמ"ע שם ס"ק ט"ו: "אפשר לומר דה"ק אם נדר לו כן בשעה שצריך סתמא דעתו היה כל זמן שצריך, ואם נדר לו בשעה שאינו צריך אז דעתו היה אכל ימי חייו וצ"ע", והביאו גם הש"ך.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א"כ, חזינן ברמ"א בחו"מ שאף שהתחייבות נעשתה בסתם יש לאמוד את דעת הנותן, למרות שהתחייבותו נעשתה ללא הכנסת הגבלה בה, ולא פירש את סיבת, מטרת וכוונת ההתחייבות, בכל-זאת יש לאמוד האם התקיימות סיבות אלו הביאו את ההתחייבות לקיצה, כאשר לפנינו נראה צורך או מטרה בהתחייבותו זו.

והקשה שם בט"ז וז"ל: "אי כל זמן שצריך משמע, צ"ע מאי שנא ממי שקבל עליו לזון את בת אשתו דאמרינן כפי הנושא דאעפ"י שיש לה מזונות אח"כ, צריך לתת לה דמי מזונות". ועיי"ש מה שכתב בדין:

"ומעשה אירע במקומינו באחד שכתב לבנו ולכלתו שיתן להם מזונות ודירה סך קצוב, ומת בנו אחר הנישואין, ותובעת כלתו חלקה במזונות ודירה והיו בזה בעלי סברות לומר דפטור, דאנן סהדי שלא כתב לה מזונות ודירה אלא כל זמן שהיתה כלתו... ולענ"ד נראה שהדין שלפנינו היא משנה מפורשת ר"פ הנושא דשנוי שם שאם פסקה עמו לזון את בתו חמש שנים חייב לזונה אף שאשתו נתגרשה ממנו, אפילו לאחר מיתתו חייבים היורשים לזונה ולא אמרי' שלא קיבל עליו אלא כל זמן שתהיה בת אשתו. ולא עוד אלא אפילו כתב בהדיא בלשון שאני חייב לזון בת אשתי... דאל"כ אמאי אמרי' בסיפא שם הפקחים היו כותבים כל זמן שאת עמי, ש"מ אין מועיל פטור בזה אלא כתיבת לשון זה דוקא, ה"נ אף על פי שכתב בשטר שיתן להזוג, אין לומר כל זמן שהזוג קיים... והוא אותו הדין שזכר הרמ"א כאן (סוף סעיף ג') ובאהע"ז סי' קי"ז."

נראה שבמקרה של הט"ז האומדנא לבטול התחייבותו ברורה יותר ממצב כמו שלפנינו, ובכ"ז הט"ז למד מדין התחייבות לבת אשתו שאין לבטל את התחייבותו מכח אומדנה גרידא.

הט"ז חילק בין מקום בו החיוב מבורר וסופי, כגון לבת אשתו, שאז אין אומרים אומדנא לבטלו, לבין משדך בתו והתחייב לזונם, שם החיוב לא התברר עדיין. הט"ז כותב ביחס למעשה שאירע במקומו, "והיו בזה בעלי סברות לומר דפטור בזה, דאנן סהדי שלא כתב לה מזונות ודירה אלא כל זמן שהיתה כלתו", אך הוא חולק עליהם וסבור לפי חילוקו שלא אומרים במקרה כזה אומדנא לגבי חלק החתן: "למדנו בבירור מזה דעכ"פ חייב לתת לו חלקו, ולא מהני כאן אומדנא דהא לא קיבל עליו לזוננו אלא אם ישא פלונית דוקא". יש חולקים על פסיקת הט"ז מלבד בעלי הסברות שהזכיר. הבית מאיר (אה"ע קיד, ו) סבור שבעלי הסברות שהביא הט"ז צודקים, ואין כוונת האב לזון את כלתו, ואין להביא ראיה מבת אשתו היות ושם ירדו חכמים לסוף דעתו של הבעל שמוכן להתחייב בכל מקרה, אך בדרך כלל אין הדבר כן.

ביישוב הקושיה ובחילוק בין המקרים השונים נאמרו עוד מספר דרכים:

"א"ה [אמר המגיה, הוא החכם צבי – פ.מ.] לענ"ד אין כאן קושיא, דשאני התם שקצב חמש שנים לאפוקי הכא מיירי במחייב עצמו סתם כמבואר".

סברת חילוק זה היא, שכאשר התחייבותו נעשתה ללא הגבלת זמן, סביר הוא כי היה צורך מסוים למקבל שמחמתו התחייב הנותן ודעתו הייתה אך ורק למשך התקיימות אותה סיבה, ולכן לא קצב זמן, משא"כ כשקצב זמן, לא רצה לתלות התחייבותו בטעם כזה או אחר.

עוד המשיך המגיה ותירץ באופן אחר:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וכבר היה אפשר לחלק בענין אחר, דשאני הנושא את האשה דלאו בדידיה לחוד תליא מילתא אלא גם כן בדעת האשה והיא דעתה אפילו אם לא תצטרך הבת למזונות וכו' אבל אין צורך לזה כי העיקר כמו שכתבתי לחלק בין קוצב למתחייב סתם כי בקוצב כל כך שנים לית דין ולית דיין וזה ברור".

תירוצו השני של החכם צבי הוא כעיקרון התוספות עליו עמדנו לעיל, ולפיו כאשר ההתחייבות תלויה בדעת אחרים אין שינוי נסיבות אצל המקבל יכול לפטור את המתחייב, וזה המקרה שלפנינו, גם לפי תירוצו הראשון, שאותו תופס לעיקרי, כאשר ההתחייבות קצובה בזמן, שגם זה כמקרה שלפנינו לא ניתן לעוקרה בשינוי נסיבות.

לעומתם כותב בעל ההפלאה בקונטרס אחרון כתובות סי' קי"ד, וז"ל:

"בחור"מ סי' ס' כתב הרמ"א דהמקבל עליו לזון, כל זמן שצריך משמע, והקשה הט"ז מאי שנא מנישאת הבת שאין צריכה למזונות וכו' והגאון חכם צבי בהגה"ה שם כתב דשאני התם שקצב חמש שנים וכו' והעיקר נראה דאין כאן קושיא כלל, דיש לומר, דסבירא ליה לאותה דעה דמתניתין דריש פרק הנושא מיירי בענין שהיה לה מזונות מיורשי בעלה הראשון שצריך ליתן לה מזונות אצל אמה, כדדייק הש"ס שם על משנה זו, וכיון שלא היתה צריכה ואפילו הכי התחייב, ממילא אפילו ניסת צריך ליתן לה מזונות, אבל אם בשעה שהתחייב היתה צריכה למזונות יש לומר דאומדנא הוא שלא התחייב אלא כל זמן שצריכה".

לדעתו, גם כאשר ההתחייבות מפורשת וקצובה לזמן מסויים, אף שלא ניתן להכניס בה במפורש התנאה והגבלה רק למשך התקיימות סיבה מסויימת, בכל-זאת אמדינן דעתו שלעת השתנות הנסיבות לא התחייב, כגון כשהמקבל אינו זקוק עוד לעזרתו ותמיכתו של הנותן.

אמנם, ההפלאה לפי דרכו פירש במשנה בכתובות שמיירי שהבת לא הייתה צריכה למזונות כי ניוזנת מאחיה ובכ"ז התחייב לה. ונמצאת לפי פירושו תימה, מה יש צורך למשנה לחדש בסיפא שאם ניסת לאחר ופסקה עמו שיזון את בתה חמש שנים לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שאמה, וכן לא יאמרו שניהם הרי אנו זנים אותה כאחד, אלא אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות, והרי כבר ברישא מיירי שיש לה וקמ"ל דלא יאמר לכשתבא אצלי, כיון שלדעת בעל ההפלאה גם ברישא מיירי שהבת נזונת מן האחין ויש לה מזונות משלה? וזה מורה שברישא מיירי בבת אשתו שאינה נזונת מאחיה, וחזינן שאפ"ה כאשר התחייב לה לא אמדינן שהתחייבותו היא רק לשעה שיש לה, ודלא כהפלאה?!

והנה לפי חילוק ההפלאה לכאורה בנידון דידן ניתן ללכת בתר האומדנא, ויוכל האיש לומר קים לי כהפלאה, אולם ניתן לחלק ולומר שבמקרה של ההפלאה התחדש דבר שלא ידע עליו בעת ההסכם, ואילו אצלנו, האם יכול האיש לומר כי קרה דבר שלא ידע עליו?

עניין נוסף בו חזינן כי הולכים בתר אומדנא הוא בדין הפוסק מעות לבתו וחתנו ונישאה ומתה הבת, שם פסק הרמ"א (אה"ע סי' נג, ס"ק ג) שנחלקו בזה הדעות, ולדעת הרבה ראשונים האב חייב לחתן למרות שהבת מתה, אך לדעת תוספות יש אומדנא שהאב לא נתן לבת ולחתן על דעת שתמות הבת ועל כן אין מוציאין ממנו.

שם חילק הבית שמואל (בס"ק י) שלא הולכים בתר אומדנא כאשר אותו אחד שכלפיו התחייב בחיים. ממילא בת אשתו שהיא חיה חייב ליתן לה מזונות, אבל לגבי בתו שמתה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אומרים אומדנא שחייב את עצמו ליתן לבתו היינו שתהנה היא, והיא מתה, ובמקנה שם סק"ג חילק באופן אחר.

והנה לגבי המקרה שאירע בעירו של הט"ז פסק החת"ס (שו"ת חו"מ ז וע"ע בחידושים לכתובות מז, ב):

"עכ"פ בהא סלקינן דמסתייען, דעכ"פ הגאונים הנ"ל ב"ש ומורי הגאון בהפלאה, לא חשו להך קושיא. והגאון תומי' נמי, עכ"פ צוה לפשר. והגאון ישועות יעקב נמי, עכ"פ לא חש לה. ויצורף לזה נמי, סברת יתוש קטן כמוני. באופן דלא נ"ל להוציא ממון מאבי האשה, לא לחתנו, ולא לנכדיו, ואפי' ע"ד פשרה לא".

החתם סופר מחלק בין המקרים השונים, שאם הקונה קיים הרי שגם אם המקח נפסד הקניין לא בטל, ולכן בבת אשתו היא הקונה, ואילו בבתו או במתחייב הקונה איננו.

ועוד כתב:

"אומר אני דודאי הפוסק לבנו הנ"ל, הבעל הלוקח והאשה ניקנית לו, ע"כ אם מת הבעל אמרינן אומדנא ע"מ לכונסה, וכן האשה הפוסקת או אביה שפסק להחתן לענין זה הוא קונה את הבעל... ומתה האשה, ה"ל מת הלוקח, ואמרינן נמי אומדנא ע"מ שתהנה, משא"כ הפוסק לזון בת אשתו דה"ל החתן הקונה ואשתו היא נקנית לו ומחיר הקנין הוא מזונות הבת ה' שנים, א"כ אי מתה האשה הנקנית, ה"ל כנטרפה הפרה שצריך לתת מחירה להמוכר... וה"נ אמרה תתן את בתי במחירת קנין האשה ושוב מת קנינו. היינו, האשה, מ"מ צריך ליתן מחירה... וזה אמת ויציב ואינו ענין לכאן וא"כ ליתא להט"ז וח"צ כלל".

(אולם עיין בחידושו לכתובות שם שמביא את דברי הט"ז והח"צ וקילסם).

לדעת החת"ס הדוחה את שיטתו של הט"ז, כאשר קיימת אומדנה המבטלת את חיובו, חיובו מתבטל, ולדידו שאני בת אשתו שחיוב האיש בא כעין תמורה לקנין האשה, ונמצא לפיו שגם בהתחייבות מפורשת לזמן מסויים בכחה של האומדנה לבטלה.

והנה כל החילוקים השונים אותם ראינו, לכאורה אינם מתיישבים עם הכלל אותו השרישו לנו תוספות הנ"ל, לפיו בהתחייבות הדדית אין אומרים אומדנא לבטל את ההתחייבות. וע"כ צריך לחלק בין אומדנא רגילה שאותה אין אומרים בכה"ג, לבין אומדנא גדולה שכן אומרים, כפי שראינו בדברי הנוב"י, אלא שנחלקו האחרונים בדוגמת אותה אומדנא גדולה.

בין יוקר שהאמיר לאדם שהעני

בשו"ע אה"ע סימן קי"ד סעיף א' נפסק:

"הנושא אשה ופסקה עמו לזון את בתה ה' שנים חייב לזונה במאכל ובמשקה ה' שנים הראשונים שאחר הנישואין בין אם המזונות ביוקר או בזול".

וכתב הט"ז שם ס"ק ב':

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"נראה דהיינו עכ"פ ביוקר דשכיח, אבל אם היוקר דלא שכיח לא קיבל עליו דזהו כמו באונס דלא שכיח דאיתא בחו"מ סימן רכ"ה דלא מהני אפילו קיבל עליו אחריות בפירוש".

והובאו דבריו בבית שמואל שם סק"ג.

יש לעיין בכוונת הט"ז, מה יסוד סברתו? האם לדעתו ביוקר דלא שכיח אי-חיובו לשלם הוא מגדר אונס שלא מאפשר לו לעמוד בתשלומים שכאלו, או שמא לא גדרי "אונס" לפנינו אלא שאלה באומדן-הדעת, ולפיה לא הייתה דעתו להתחייב למקרה לא-מצוי שכזה. נפק"מ בין הצדדים תהיה כאשר האיש בעל אמצעים ויכול לשלם, כך שאונס אין כאן, אולם לצד השני, לא יהיה חייב כי לא התחייב על-דעת זו.

כמו"כ תהיה לכאורה נפק"מ למקרה כעין שלנו, שהמזונות לא התייקרו באופן יוצא-דופן, אולם האיש טוען כי העני ואין ביכולתו לשלם. אם נתפוס כצד השני, הרי שבמקרה כעין שלנו שטוען האיש שהעני יודה הט"ז שיהיה חייב, כי לא ראינו בט"ז שאומדנת אונס מעי"ז פוטרו (שלא כצד הראשון).

אולם, בשער המשפט סימן ס' סק"ד חולק על הט"ז, וז"ל שם:

"באה"ע ר"ס קי"ד וכו' וכתב הט"ז וכו' ולפענ"ד יש לדון בזה טובא, דנראה דל"ד לההוא דסימן רכ"ה דהתם מיירי במכר שדה לחבירו וקיבל עליו כל אונסין שיולד בשדה זו, ואח"כ אירע אונס דלא שכיח כלל שחזר נהר לעבור בתוכה, לכך אמרינן שפיר דאונס דלא שכיח כלל לא אסיק אדעתיה ולא נתחייב כלל באונס כזה שלא היה כוונתו לאונס כזה כלל, משא"כ הכא בקיבל על עצמו לזון את חבירו הרי נתחייב במזונות מיד עד זמן ידוע, ואף שנתייקרו אח"כ ולא אסיק אדעתיה יוקר כזה, מ"מ מה בכך כי נתייקר ברשות המקבל מתנה נתייקרו, ומזלו של הנותן גרם, שהרי נתחייב בו מקודם ושעבודא על נכסיה רמיא. ויש להביא ראיה וכו' משמע דהיכא דנתחייב לבתו בשטר ובקנין באופן המועיל או נתחייב לאיש אחר בדבר שאינו חייב לירד מנכסיו, חייב למכור אף בית דירתו וכלי תשמישו וכו', ולא אמרינן דאדעתא דהכי לא חייב את עצמו, וכ"כ זקני הגאון בבית הלל וכו' היכא שנתחייב בקנין ובאופן המועיל מוכרין אף ביתו וכלי תשמישו ע"ש והעיד שכן נוהגים בכל ב"ד שבישראל, ובאמת כן משמע מסתימת כל הפוסקים בסימן צ"ז (סכ"ג) דאין חילוק בין מחייב א"ע למי שלוה מעות, דבכל ענין אין משיירין לו אלא כפי דין הסידור, וא"כ לפי סברת הט"ז והב"ש דהיכא שנתחייב לזון אינו חייב ביוקר דלא שכיח דאדעתא דהכי לא נתחייב והוי כאונס דלא שכיח, א"כ ה"ה בירד מנכסיו נמי לא יתחייב למכור ביתו וכלי תשמישו דהא הוי נמי כמו אונס וכו' עיי"ש.

כמו כן עיין בבית מאיר באה"ע שם סוף סעיף א' במש"כ על דברי הט"ז הנ"ל והשאירם בצ"ע. וכך אף האבני מילואים (קיד, ב), חולק על הט"ז וסובר שחייב גם ביוקר לא שכיח.

והנה לפום-ריהטא היה נראה שאם אכן הורע מצבו הכלכלי של הבעל, הרי שלדעת הט"ז והב"ש יפטר, דכמו ביוקר אמרינן דאונסא דלא שכיח לא קביל עליה, ואף אם התחייבותו הייתה מול תמורה מצידה, וכמו בנשא אשה ופסקה עמו לזון את בתה חמש שנים, אמנם ראינו ששער המשפט נחלק עליהם, מ"מ לא נוכל להוציא ממון נגד דעת הט"ז והב"ש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם עיין בפד"ר (כרך ב' עמ' 310) שהעלו שיש לחלק בין יוקר שהתייקר המזון, לבין העני, דסברתו של הט"ז שאינו חייב לקיים התחייבותו בנתייקר משום אונסא דלא שכיח, אינה משום שהוא אנוס, אלא משום שהתחייבותו הייתה דוקא בתנאים רגילים, אבל בתנאים בלתי רגילים כגון יוקר לא שכיח, לא קבל על עצמו לזון.

ולכן אף אם הוא עשיר ובידו לקיים את התחייבותו אף שבמצב של יוקר, פטור הוא מחיובו, משום שלא קיבל עליו התחייבות כזו. ולעומת זה, אם לא נתייקר המזון אלא שהוא אנוס לקיים את התחייבותו, וכגון שהעני, בזה מודה הט"ז שהוא חייב, דכיוון שחלה התחייבותו אין אנוס פטור.

ועוד נראה שגם אם נאמר דלדעת הט"ז גם בעשיר והעני פטור מהתחייבותו, בנידון דידן לכו"ע אין התחייבותו פוקעת, מאחר שדברי הט"ז נאמרו ביוקר דלא שכיח דומיא דסי' רכ"ה, ושם יש לנו דוגמה של דבר לא שכיח כגון נפסק הנהר, וכדו', משא"כ במקרה שלפנינו אין זה יוקר דלא שכיח, שהרי כל אחד יודע שמצבו הכלכלי יכול להשתנות, אמנם האיש תולה את קריסתו עקב מגיפת הקורונה, אולם לדבריו אינו מתפרנס כבר חצי שנה קודם הגשת תביעתו, היינו תחילת 2020, תאריך זה הינו מוקדם להתפרצות המגיפה בארץ, ובודאי שסכומי חובות עליהם מצהיר אינם תוצאה מיידית של המשבר, אלא פרי התנהלות כושלת של שנים שקדמו למשבר וא"כ היה לו לבעל להעלות בדעתו אפשרות שמצבו הכלכלי יורע, וכיוון שהיה יכול להעלות בדעתו כן ולא התנה שאם יורע מצבו יפטר, יש לחייבו לכו"ע.

לסיכום

העולה מן הדברים, ששינוי נסיבות "רגיל" לא יועיל לאדם שהתחייב בהסכם. וכך אכן פסקו בפד"ר חלק ג' עמוד 329 מהגאונים הרבנים הדאיה, בן מנחם והרב אלישיב, כולם זצ"ל, שכתבו להדיא שאין לקבל טענה דאומדנא ביחס להסכם.

ואף שבפסקי דין רבניים חלק י פס"ד המתחיל בעמוד 145 בפני בית הדין הרבני האזורי תל אביב - יפו בפני כב' הדיינים: הרבנים ש' ב' ורנר - אב"ד, ש' טנא, י' הלוי אפשטיין ז"ל, כתבו: "חזינן שכאשר אנו באים לדון אם לפטור את האיש מהתחייבותו לזון את בנותיו, לאחר שהורע מצבו הכלכלי הרי ששאלת פטורו תהיה לכאורה תלויה במחלוקת בין החכם צבי המחייב לבין בעל ההפלאה הפוטר, וקשה להכריע להלכה ולמעשה. אציין את דברי החת"ס הנ"ל שכתב שאין אנו יכולים להכריע בין הרים גדולים ואת התומים שלמרות שהאריך לסתור את שיטת הט"ז בנידון התחייבות לבנו וכלתו, סיים: "ומ"מ למעשה אני חוכך הואיל וכבר הורה זקן הט"ז והסכים עמו חכם צבי הגאון ז"ל, ובעקבותיו הולך הישועות יעקב בחהע"ז סי' קי"ד", "בגלל כן לא נראה בעיני דברי הט"ז ובפרט להוציא, ומ"מ כבר בא מעשה לידי ועשיתי פשר דבר".

מ"מ הוודאי של הרכב הגריש"א וכן דעת הגר"ש טנא עצמו בספרו "ברכת שלמה" לחו"מ סימן ט"ו ס"ק ט"ו נראה שנוטה לחייב ולהוציא מהאב, בנוסף לכך נראה כי המחלוקת הנ"ל בין הדיינים איננה עקרונית בסכינא חריפא, אלא יש לשקול כל אומדנא בפני עצמו ולא כל האומדנות שוות. וא"כ, נראה לחלק בן האומדנא אצלנו לזו שבכת אשתו, וכאן לכו"ע יעמוד חיוב האב על תילו, שהרי דעתו של אדם קרובה אצל בנותיו, וכן ראיתי בפס"ד הנ"ל של הרב טנא בנידון דומה.

מ"מ נראה, וכפי שראינו בנוב"י, שאם אדם קיבל על עצמו חיוב מזונות כחלק מהחיובים ההדדיים ולאחר מכן קרה לו אונס בלתי צפוי אמרין שיש לראות את חיובו כנפסק על סמך

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אומדנא גדולה שעל דעת כן לא התכוון. יש צורך בשינוי נסיבות מהותי שלפי אומדנת בית הדין הוא קרוב לאונס, שאם לא כן, לא ניתן לשנותו.

במקרה שלפנינו קשה לומר שלפנינו אונס שכלל לא העלה בדעתו. אדם החותם על הסכם המחייבו למשך מספר שנים עליו לקחת בחשבון שהעסק בבעלותו עומד הוא לסכנת תנודות הקיימות במשק, הפסדים ורווחים, עליות ומורדות, בייתוד שהאב כבר חווה ענייני חובות בעסק עוד קודם חתימת ההסכם, כך שגם אם מידת החובה תפחה, אולם עצם זה שעסק יכול להיקלע לחוב אינו דבר שאיננו צפוי למרות משבר הקורונה, שכאמור החל להשפיע מס' חודשים לאחר התאריך בו נקב הבעל כי חדל להשתכר, להלן נפרוט לפרוטות את טענות האב בעניין הכלכלי.

מן הכלל אל הפרט

כאמור בראשית דברינו, ביום 30/6/2020 הוגשה ע"י האיש תביעה לפיה "מתבקש ביה"ד לבטל את חיובו ההסכמי של התובע במזונות". כבר הבענו בראשית דברינו את הפרשנות הדחוקה אשר נטינו לתת לתביעה, שבעצם עניינה והנימוקים לה מורה כי איננה לתביעת בטלות החיוב, אלא להפחתתו עד כדי התאינותו, בשל טענות ל"שינוי נסיבות מהותי".

טענות רבות עלו בכתבי הטענות ובדיונים שנערכו, וכעת, לאחר שביררנו באורך את היסודות ההלכתיים העומדים בבסיס הטענות שלפנינו, נסכם בקצירת האומר את השורה התחתונה לכל טענה, תוך התבססות על החומר שבתיק.

האם מצבו של האיש אכן כ"כ חמור

בתביעתו כעת טוען כי: "התובע נמצא כעת בעיצומן של ההכנות הטכניות להגשת בקשה לפשיטת רגל, חובותיו לבנקים מסתכמים בלמעלה ממיליון ומאתיים אלף ₪ לבד מחובותיו לספקים שונים. התובע אינו משתכר כעת מאומה", התובע צירף לתיק צילום מדרישת בנק מזרחי ודרישת בנק לאומי כלפי האיש. כשהן יחד מסתכמות בכמיליון ₪.

ביה"ד אינו רואה בכך טעם מספיק כדי לשנות את אשר התחייב לו האיש בהסכם, וזה מהטעמים הבאים, כל אחד מהם, ובוודאי בהצטרפותם יחד:

1. בתביעה מסוג זה, כמוכּן שנטל ההוכחה מוטל על התובע. חיובו של האיש ברור ואילו הסיבות לפוטרו מסופקות. התובע המציא לביה"ד מסמכים המורים על קיום חובות לעסק אותו מנהל. למותר לציין כי כאשר ביה"ד מבקש לבחון את מצבו הכלכלי של האיש, לא די בהוכחת קשיים בהם מצוי העסק, אלא יש צורך לבחון את מצבו הפיננסי האישי של האיש, שכן האיש ועיסקו לאו חד הם. מדובר בחברה בע"מ אשר בה כשמה כן הוא, ערבות הבעלים לחובותיה מוגבלת, החברה הינה ישות משפטית כלכלית בפנ"ע ואינה מזוהה שכזו עם בעליה. ביה"ד דרש מהאיש מספר פעמים להמציא לידיו חשבונות עו"ש עדכניים, מצב חסכוניות ופיקדונות, שערך כללי בבנק, ואולם האיש התחמק בשיטתיות מלהמציאם.

ב"כ האיש כותב כי באשר ליתרת העו"ש "במהלך הדיון נתבקש התובע להציג את יתרת העו"ש ועשה זאת על אתר באמצעות מכשיר הטלפון". עוד כתב ב"כ האיש כי "במהלך הדיון אף הציג התובע לבקשת בית הדין את היתרה באמצעות הסלולארי אלא שבדיעבד התברר כי נסיונו לשלוח את היתרה למזכירות באמצעות הדוא"ל לא צלחה". נראה שהמשימה הכבידה של שליחת מסמכים לביה"ד גם אם אינה צולחת בראשונה חזקה שתיצלח בשנייה, וגם אם יונת הדוא"ל אינה עושה שליחותה לא בראשונה ולא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשנייה ובשלישית יכול התובע לפתוח את חלון התיבה ולהטריח עצמו לביה"ד ולדאוג כי הוא ולא מלאך ימציא את שנדרש, אולם למרות שביה"ד פנה אליו גם בעת הדיון וגם בהחלטות בכתב לאחריו, פעמיים, להמציא לידי עדריות על מצבו האישי, שערוך כולל של חשבונותיו, הדבר לא נעשה עד רגע זה, משכך לא הוכיח האיש כי אכן מצבו כזה בכי-רע באופן כזה שלא יוכל לעמוד בתשלום לו התחייב.

2. בדקנו והפכנו כל אבן מהאבנים הפזורות בדיונים נוספים שהתקיימו בין הצדדים בתיקים אחרים, ועלו בליבי מס' תמיהות על עמדת האיש. הנה בהגשת כתב התביעה לגירושין ע"י האיש מיום 7.12.2014 עוד קודם היותו מיוצג ע"י עו"ד, פירט האיש בכת"י את חובותיו ושם בכואו לפרט את החובות רשם בתחילה סכום נמוך יותר (409,000 ₪), ולאחר מכן העביר עליו את המחק, טייטו ותיקנו ושינה לסכום המדובר של 650,000 ₪, עובדה המרימה גבה. אולם הפלא הגדול יותר הוא שכבר שנה קודם לכן האיש הגיש כתב תביעה לגירושין (28/10/2013), שוב בשל עילת בגידה (אשר למרות זאת חזר אליה אח"כ), ושם ציין כי ישנם חובות ע"ש לעסק בסך מליון ומאה אלף ₪! והנה ראה זה פלא תוך פחות משנה נחלץ האיש מחובותיו האדירים והפחית אותם בחצי?? רב הנסתר על הגלוי.

כמו"כ, באותה בקשת גרושין משנת 2013 ציין האיש כי משכורתו היא 12,000 ₪ ברוטו, ואילו שנה לאחר מכן מציין האיש (בתביעה שהגיש בכת"י, עובדה שהשמיט בכתב התביעה המתוקן שהגיש לאחר-מכן עו"ד) כי משכורתו הינה פי-שלוש, מסכום זה, ואין לי אלא לתמוה כיצד תוך שנה כאשר החובות הרובצים על העסק לדבריו הינם מעל מליון ₪, מצליח האיש בעל-החברה לשלש את משכורתו?

3. האיש טוען כי כעת החברה מושכרת לחבר, טענה תמוהה בשל אי-ריווחיות העסק.

מכל אלו סבור אני כי התמונה הכלכלית העכשווית של האיש לא הוכחה דיה כדי לקבל את בקשת האיש ואף מעוררת תמיהות. יתכן מאד כי החלטתי שלא להפחית מהסכום הנקוב הייתה זהה אף אם לא עסקינן בהסכם חתום על-ידו, אלא במקרה של קביעת סכום המזונות ע"י ביה"ד בהחלטה שיפוטית, מ"מ במקרה שלפנינו פשיטא לי כי אין לנו לקבל את טענת האיש. לא נוכל לחתום פרק זה בלא להזדקק לפרק הבא הכרוך איתו בחוברת.

שינוי נסיבות מהותי

ב"כ האיש טוען כי "חל שינוי נסיבות מהותי". בסעיף הקודם ביארנו מדוע יש לפקפק, ומ"מ לא הוכח לנו כי אכן מצבו הכלכלי העכשווי הינו כזה בכי רע. אולם, כעת אוסיף כי אף אם היינו מקבלים את טענות האיש, בפרק הקודם, לפיו מצבו כעת בכי רע, לא היה בזה כדי שינוי נסיבות מהותי המצדיק פגיעה בהסכם עליו חתם, וזה מהטעמים הבאים:

1. לגבי העובדה כי עסקינן כאן בביטול הסכם, טוען ב"כ האיש: "טען התובע אל תוך ההתחייבות, מלכתחילה, יש לקרא תנאי מכללא, למרות שלא נכתב במפורש, ולפיו ההתחייבות ההסכמית מותנית בהעדר שינוי נסיבות. תניה זו נכונה הן מנקודת מבטו של המתחייב והן מנקודת מבטו של הנהנה", "וביתר שאת בנסיבות המקרה דנא מקום בו כבר בעת מתן ההתחייבות היה התובע שרוי בחובות בגובה 650,000 ₪.ח. אמנם באותה עת, היתה היתכנות להתאוששות כלכלית בין אם באמצעות סגירת העסק ובין אם בתכנית הבראה אבל בוודאי שלא ניתן לומר כי התוצאה של הקריסה הכלכלית בפניה אנו ניצבים כעת, היתה בלתי מתקבלת על הדעת".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נראה לי כי בלהט טיעוניו הניף ב"כ האיש את להט החרב המתהפכת, כי בעוד שהבסיס לטיעוני שינוי נסיבות צריך להיות הצבעה על התרחשות פתאומית שקרתה, בלא שעלתה על לב המתחייב בשעת התחייבותו, הרי שב"כ האיש קירב מאד אל דעת האיש בעת החתימה את מצבו הכלכלי הרעוע, לדבריו, שהגיע מספר שנים מאוחר יותר. טענה זו המודה בכך כי מצבו הכלכלי הרעוע של האיש בעת חתימת ההסכם אשר לא ניתן לומר כי לא צפתה המשך הידרדרות, כדברי ב"כ האיש, דווקא צפייה זו, שלא למרחוק, הייתה מחייבת את האיש לכתוב במפורש בהסכם כי בשינוי מצבו הכלכלי תיבחן התחייבותו מחדש, דבר שכלל לא נעשה.

גם הטיעון הבא שהעלה ב"כ האיש: "נזכיר, התובע לא הסתיר את מצבו הכלכלי ערב חתימת ההסכם והודיע כי הוא מתעתד לסגור את העסק, נזכיר כי באותה עת עמדו חובותיו של העסק על כ-650,000 ש"ח. נוכח גילוי עובדה זו היה על הנתבעת לקחת בחשבון תרחיש לא מופרך של המשך קריסה כלכלית שתגיע לפשיטת רגל ותמנע מהתובע את האפשרות לעמוד בהתחייבותו". ואנו שואלים, וכי את דעתה שלה אנו באים לבחון כעת? דעתו של המתחייב עומדת לבדיקה, והיא, לדברי ב"כ האיש עצמו, צפתה את פני הרעה, א"כ מדוע התחייב ללא סייג?

2. בתביעת הגירושין שהגיש האיש בכתב התביעה סעיף 4 כותב: "הבעל הינו עצמאי... אשר נמצא על סף קריסה כלכלית ופשיטת רגל, ובעיצה אחת עם רואה החשבון שלו יסגור את העסק בתחילת שנת המס 2015 לאחר שהוא אינו יכול לעמוד עוד בהחזרי החובות הרובצים על העסק בסך של 650000 ש"ח בקרוב". נמצאת למד שכבר בעת חתימת ההסכם היה הבעל מצוי במצב אשר הוא עצמו הכריז ע"ע כעומד על סף פשיטת רגל והצהיר כי כך בכוונתו לעשות (ובכל-זאת לא הגיע לכך בסוף וביה"ד מאחל לו שאף כיום כאז ייצא מן המשבר), ואעפ"כ כל זה לא מנע ממנו לחתום על ההסכם ולהתחייב לבנותיו, א"כ הגע-בעצמך האם איש החותם על הסכם שעה שמצהיר הוא כי לא עומדת בפניו ברירה אלא להכריז על פש"ר, יכול לטעון ל"שינוי נסיבות מהותי" כשהשינוי לדבריו הוא מה ששב ומצהיר כי הולך הוא לפש"ר?

ב"כ האיש טוען: "ממילא, ההסתמכות של הנתבעת כפופה אף היא לשינוי נסיבות, שכן ההסתמכות אינה יכולה להיות רחבה מן ההתחייבות. אין ולא יכול להיות חולק כי התחייבותו של מי שהלך חלילה לבית עולמו תתבטל. אין ולא יכול להיות חולק כי התחייבותו של מי שנבצר ממנו, מחמת טעמים בריאותיים למלא אחר התחייבותו, תתבטל. אין ולא יכול להיות חולק כי התחייבותו של מי שנבצר ממנו, מחמת טעמים כלכליים למלא אחר התחייבותו, תתבטל. שכן, מה לי נבצרות פיזית ומה לי נבצרות כלכלית? ברי אם כן הטענה לפיה ההתחייבות מקימה לנתבעת, הסתמכות מוחלטת, נצחית, כזו שאפילו רוח שאינה מצויה לא תוכל לה, אין לה על מה שתסמוך". אולם ביררנו באורך לעיל כי התחייבות האיש בהסכם, מחילה עליו חיוב שקשה מאד להשתחרר ממנו אלא במקרים קיצוניים בלבד. נראה שבמקרה שלפנינו, בעל עסק שכשל, וודאי אינו בכלל מקרים אלו, גם בשל אופיו של עסק שרווחיו והפסדיו נלקחים בחשבון (למרות משבר הקורונה שהעצים את ההפסדים, מ"מ זה פרץ מס' חודשים לאחר תחילת המשבר עליו הצביע האיש ובכודאי שלא הספיק משבר הקורונה לגרום לתפיחת חובות בסדר גודל עליו הצביע האיש), ובייחוד במקרה שלפנינו שהאיש עצמו צפה פני עתיד, כפי שהבאנו לעיל.

התחייבות האיש עבור תמורה

(בנושא זה כבר פירטתי לעיל אך שוב צירפתי והעתקתי לצורך הרצף).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ויתור האשה על חלקה בדירה

לצדדים הייתה דירה משותפת שנמכרה בסך 1,550,000 ₪. לאחר ניכוי והחזרת המשכנתא נותר ביד הצדדים 750,000 ₪, נמצא שהיה מגיע לאשה לקבל 375,000 ₪, עבור חלקה בדירה. האשה ויתרה על-כך בהסכם, וכן ויתרה על איזון ממנו למרות פערי ההשתכרות שהיו, איזון שהיה מגלם גם חלק בפנסיה וקרנות הבעל. האשה קיבלה 258 אלף ₪ ופטור מנשיאה בחובות שנצברו (קיום החובות והיקפם ידוע רק עפ"י דברי הבעל ללא הוכחות).

לגבי הדירה הוצהר בהסכם כי "הצדדים הינם בעלי זכויות בעלות במשותף בחלקים שווים ביניהם בבית ברחוב [...] ב[ח'], ושם בסעיף 6 (ב): "האשה מוותרת בזאת על מלוא זכויותיה בבית המגורים לטובת הבעל אגב גרושין". עניין החובות הוזכר אף הוא, ונכתב כי "הבעל יישא לבדו בכל החובות המשותפים אשר נוצרו על עסק [ק']" ע"ש הבעל הנאמדים במועד חתימת הסכם זה (עפ"י הצהרת הבעל) בסך של למעלה מ-600,000 ₪ וכו'".

והנה, לדבריו של האיש הנתבעת למעשה לא ויתרה על דבר בעת עריכת ההסכם:

"עיקר טענתה נסב סביב העובדה ששווי דירתם של בני הזוג, בניכוי המשכנתא, עמד על 750,000 ש"ח, כלומר, 375,000 לכל צד ואילו היא קיבלה 258,000 בלבד. [לאמור: הנתבעת טוענת כי ויתרה על 117,000 ש"ח] אלא שבדיון העלה בית הדין הנכבד חלק נוסף מהתמונה הכוללת והזכיר כי הנתבעת נפטרה לגמרי מלשאת בחובות העסק בסך של 325,000 ש"ח [מחצית החובות שעמדו על סך 650,000 ש"ח] התובע גם מחל על דרישתו להחזיר כספים אותם העבירה הנתבעת, כמובן ללא הסכמת התובע, לאחד מהגברים לגביהם נדרשת הנתבעת לביורור נישואין במידה ותחפוץ להנשא למי מהם בעתיד".

הנה רואים אנו כי האשה קיבלה פחות מחלקה בדירה הרשומה ע"ש שניהם. טענת האיש כי האשה הרויחה בסופו של דבר שהרי לא נטלה חצי מחובות האיש בעסק, איננה מתקבלת שכן:

1. בשום שלב לא הוכיח האיש כי אכן חובותיו היו בסכום שכזה, הראינו לעיל שאף בכתב התביעה שנכתב תחילה בכת"י האיש (לפני כתב התביעה המתוקן שהוצג ע"י ב"כ) רשם האיש סכום נמוך משמעותית בקשר לחובו היום, כמו"כ בכתב התביעה שהגיש לגרושין לפני שנה (הליך שלא המשיך) שם כתב האיש סכום חובות, לטענתו, שהוא יותר מכפול, מהסכום לו טען שנה מאוחר יותר, מעל מליון ₪, כך שתהיות אלו מספקות מהו באמת הסכום לו האיש חייב ואף בלא תהיות אלו אין לנו סיבה לקבל כתורה מסיני את הסכום בו נקב האיש, גם בהסכם הגירושין נכתב כי סכום זה הינו לפי טענת האיש בלבד (והאשה מעולם לא הודתה בו).

2. כמו"כ, בהסכם עצמו לא נעשה שום קישור בין השתת החובות על האיש, לבין ויתור על מלוא חלקה בדירה, קישור שנעשה ביחס לאיזון, כפי שניגע בהמשך.

גם הטענה שהאשה העבירה סכומים לאיש אחר לא הוכחה כלל ועיקר. לכן לפי הנתונים הוודאיים שלפנינו, הרי שהאשה ויתרה במכירת הדירה וכך אף הלשון בו התנסחו בהסכם, לשון "האשה מוותרת בזאת על מלוא זכויותיה בבית המגורים לטובת הבעל אגב גרושין".

ויתור באיזון

בסעיף 7 בהסכם, הדין באיזון המשאבים נאמר בסעיף א:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"לצורך ביצוע איזון משאבים מלא סופי שלם ומוחלט בין הצדדים הוחלט הוסכם והוצהר בין הצדדים כי בכפוף לקבלת הסך של 258000 ₪ ("סכום האיזון") אשר ישולמו באופן אשר יפורט להלן האשה מוותרת בזאת על כל טענה ו/או דרישה רכושית ו/או כספית ו/או עסקית מהבעל מכל מין וסוג שהוא".

האיש טוען כי:

"כל טענות הנתבעת אודות חסכונות וכספים שהיו כביכול בידי התובע מופרכות מיסודן ולא בכדי אינן נתמכות בבדל ראיה. הדברים מגיעים לכדי חוכא ואטלולא של ממש שעה שהנתבעת מתייחסת לויתור הדמיוני על חלקה במוניטין של עסק שקרס".

עוד טוען האיש כי:

"לא זו אף זו, נוכח נסיבות סיום הנישואין היתה הנתבעת חשופה לאיזון משאבים לא שוויוני בשים לב לחורבן הבלתי הפיך שהמיטה על נישואי הצדדים בהתנהגותה המחפירה".

והנה באשר לטיעון הראשון שמעלה האיש, לפיו, לא היו לאיש חסכונות וכספים המורים על כך כי האשה ויתרה בפועל על כספי-איזון, ביה"ד מתייחס בספקנות מרובה לטיעון זה. די בניסוח ההסכם המוודא באופן מוחלט כי הסכום הניתן לאשה ימנע מהאשה להעלות כל טענה או דרישה רכושית או כספית, כמו הסכום הכספי שניתן, כדי לעורר חשש כי אכן לו היה נערך איזון היה בהחלט מה לאזן בו, ויש לקרוא את לשון ההסכם "האשה מוותרת בזאת", כפשוטו.

יתירה מכך, בכתב התביעה המקורי בכת"י הבעל מתאריך 7/12/14, הבעל מצהיר שם כי הכנסתו החודשית הינה 65,000 ₪ (פרט שלא חזר והופיע בכתב התביעה המתוקן ע"י עוה"ד), וכי הכנסת האשה ברוטו הינה 3,800 ₪. הצהרת האיש על גובה משכורתו החודשית בעת התביעה שהיא פי עשרים (!) מהכנסת האשה כפי שהוא עצמו הצהיר עליה יוצרת יותר מרגליים לדבר כי אכן זכויות האיש רבות, ובהשיגו את ויתור האשה (כפי שאף הוגדר בהסכם) לאיזון כולל ולהסתפקות בסכום שקיבל, הרי שקיבל תמורה מלאה מהאשה.

באשר לטענה השנייה של האיש כי ל"נוכח נסיבות סיום הנישואין היתה הנתבעת חשופה לאיזון משאבים לא שוויוני בשים לב לחורבן הבלתי הפיך שהמיטה על נישואי הצדדים", מעבר למה שיתייחס לזה ביה"ד בהמשך בבואו לדון אם האשה אכן ויתרה על כתובתה, הרי שבאשר לעשיית איזון לא שוויוני, שם נדרש סף הרבה יותר גבוה של פגיעה בחיי הנישואין, אם בכלל, מאשר ביחס להפסד כתובתה, הרי שג"כ אין לקבל טענה זו.

ויתור האשה על הכתובה

הכתובה הינה ע"ס 520,000 ₪, ועליה ויתרה האשה בעת ההסכם. אינני בטוח בשל מצבו הפיננסי של האיש, שהיה בעת ההיא, כי יש כאן שאלה של כתובה מוגזמת. אולם, תהא אשר תהא ההשקפה ביחס לכתובה, וודאי שסכום מסוים יש כאן, עליו האשה ויתרה. האיש טוען כי אין לראות בכך ויתור שהרי האשה בגדה בבעלה ובכך נשללה ממנה כתובתה. "הנתבעת לא היתה זכאית לכתובה [עקב הוכחות מצולמות להתנהגות מחפירה שאסרה אותה על בעלה וד"ל]".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביה"ד נבר בפרוטוקול הדיון שבין הצדדים אשר למעשה לא ניהלו הליך הוכחות סביב טיעון זה אלא התקיים דיון קצר אחד, עת הצדדים באו להתגרש בהסכמה (עובדה שג"כ איננה שוללת כתובתה), ולעיל הבאנו ציטוטים מפרוטוקול הדיון.

הרי שאף שדברי האיש קודם היותו מיוצג כתב כי "נתפסה על בגידה יש הוכחות מצולמות ועדויות של חוקרים פרטיים", לא באו לידי אותם ההוכחות, מ"מ מדברי האשה בביה"ד עולה כי לא הייתה זכאית לכתובתה ואין לפנינו ויתור על הכתובה.

עצם ההסכמה להתגרש

עד עתה בדקנו האם האשה ויתרה על דברים ממשיים בהסכם, כך שיש לראות את הסכמתו למזונות, לא כמתנה, אלא כהסכם תמורת קבלת תמורה, ותשובתנו היא חיובית ושאכן כן. כעת נסיף, שאף ללא זה, כאשר אנו באים לבדוק האם ניתן לראות בהסכמת האשה לגירושין משום נתינת תמורה לאיש. בבואנו לדון את עצם הסכמתה להתגרש עלינו לבחון מיהו הצד שחפץ בגירושין ומיהו הצד שהיה צורך "לקנותו" בדמות התחייבויות לאתר הגירושין.

הנה האשה פתחה תביעת גירושין בתאריך 23/12/2014, ובכתב תביעתה (סעיף 17 לכתב התביעה) פירטה כי "סבלה מהתעללות כלכלית ומאלימות מילולית קבועה אשר לוותה בעבר באלימות פיסית". ובסעיף 19: "התובעת תטען כי חזרה וטענה בפני הנתבע כי לא טוב לה בזוגיות עמו וכי היא מבקשת להתגרש ממנו". מסעיף 18 ניתן לקבל מעט רקע לסכסוך הכספי אודות הבית: "הנתבע התנה את גירושיהם בכך שהתובעת תוותר על מחצית זכויותיה בבית המגורים כנגד תשלום זעום של 100000 ₪ למרות שחלקה בבית עולה על 500000 ש"ח". לדבריה, "התובעת סירבה להיסחט בידי הנתבע". עוד טענה האשה בכתב התביעה כי מעולם לא שותפה וידעה דבר על העסק וכי האיש תמיד התרברב על כי העסק משגשג והיה נוהג להגיע עם סכומי מזומן גדולים. ובסעיף 94: "התובעת תטען כי כלל טענותיו בדבר הפסדים של העסק הנם משוללות כל יסוד ונועדו לצורך הכנת תביעתו לגרושין", ותבעה להורות על איזון משאבים כולל.

הרי שהאיש פתח ראשונה תביעה (למעשה כבר פתח שנה קודם לכן והתיק נסגר), ובו טען כי האשה מאוסה עליו ויש לגרשה מיידית בשל בגידתה, לדבריו. האשה, למרות שג"כ תבעה גירושין לאחריו, פירטה בתביעה כי בשל כוונת האיש לא לחלק את הדירה בשווה הרי היא מסרבת "להיסחט ע"י הבעל", ובשל כך למעשה מעכבת את הגרושין עד עתה. נמצא כי כדי להביא את האשה לידי הסכמה לגרושין היה צורך לפתור את המחלוקות הכספיות ביניהם, וזה נעשה ע"י ההסכם בכללותו (ואף שנתן לה בהסכם יותר ממאה אלף ₪ לה סירבה בתחילה, אין לומר כי ההתחייבות למזונות הילדות הינה מעבר למה שהייתה האשה מסכימה לו כדי להתגרש, כי כל ההסכם מכלול אחד ומנין לי כי לולא הסכים למזונות היתה האשה מסכימה לסכום לו הסכימה שהוא נמוך מחלקה בדירה).

מכל העובדות לעיל וניתוחן ברור הוא כי אין לראות בהסכם שלפנינו מתנה בעלמא אלא הסכם עבור תמורה. משהגענו למסקנה כי ההסכם ביניהם אינו כמתנה אלא כנתינה עבור תמורה, כמובן שיקשה מאד להוציא ממנו סעיף בודד ולבטלו, וכפי שהארכנו לברר לעיל.

תוקף ההסכם

האיש טוען כי חתם על ההסכם בהיותו במצב נפשי קשה בשל בגידת האשה, לדבריו, אולם הלשונות החלטתיים בהסכם שוללים קביעה זו. למשל, בסעיף 11: "הצדדים מצהירים כי חתמו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על הסכם זה מרצונם החופשי והטוב, ללא כל לחץ ו/או כפייה ו/או עושק ו/או הטעייה, לאחר שקראוהו היטב, ולאחר שהבינו נכונה את תוכנו, משמעותו ותוצאותיו". לבסוף חתמו הצדדים וקיבלו קגא"ס בפני ביה"ד בתאריך 27/4/2014.

מצבה הכלכלי של האשה ובן זוגה

התובע טוען כי חל "שינוי נסיבות מהותי". את השינוי תיאר התובע כך:

"מחד, התובע התרסק כלכלית ועובדה זו הוכחה, ומאידך, הנתבעת נישאה, מצבה הכלכלי השתפר הן מחמת נישואיה לבעלה החדש הנהנה הן מקצבת המל"ל בשל נכותו והן משכר חודשי כסופר סת"ם. יתרה מכך, הנתבעת מתגוררת עם בעלה ובתה החדשה מבלי שייערך כל שינוי בהוצאות המדור".

התובע ייחד חלק גדול מטענותיו להארת המצב הכלכלי של האשה כפי שפירט:

"כפי שנראה לקמן, אין ולא יכול להיות חולק כי לבד מעבודתה בבית הספר מפעילה הנתבעת בביתה מכון יופי למענו הקצתה בביתה חדר נפרד ובמסגרתו היא מעניקה שירותי החלקה, איפור ערב, איפור כלות ומכירת מוצרי קוסמטיקה".

וכאן צירף התובע פירוט נרחב להוכחות בדבר קיום אותו סלון יופי פרטי בבית האשה, כאשר מסכם: "כלל הפרטים המתוארים לעיל מתלכדים לכדי תמונה ברורה של איתנות כלכלית משמעותית ממנה נהנית הנתבעת".

למרות המשפטים הנחרצים המצויים בכתב התביעה, כמו: "לא יכול להיות חולק", אודות "איתנות כלכלית" של האשה, "תמונה ברורה של איתנות כלכלית", נראה כי קיום עסק ביתי של קוסמטיקה ומכירת מוצרים אינו יכול להעיד, ללא הוכחות ברורות, על הכנסה קבועה ואיתנות כלכלית. גם שליחת אותה חוקרת, לטיפול יחידי שבשלו נגבה סכום מסוים, אין בו כדי להעיד על עסק משגשג עם קליינטורה קבועה ומכניסה. החוקרת שהגיעה לאשה דובבה אותה לספר על-עצמה ועל העסק הביתי, ושם, לדברי החוקרת, סיפרה האשה כי העסק מצליח, וכי בעבר היו מס' לקוחות ביום, ורק כיום בשל הריונה הפחיתה מהעומס. אולם אינני רואה בכך ראיה משמעותית כי כך הם פני הדברים, שהרי כל בעל עסק רוצה לשוות לעסקו רושם מצליח בפני לקוחותיו, לטעת בהם תחושה כי אכן הגיעו למקום כזה הזוכה לדעת קהל אוהדת לאותו עסק שהם בחרו להגיע אליו ולשלם לו מכספם.

בנוסף, סבור אני כי שאלת הכנסתה של האשה אינה משנה למקרה שלפנינו. אף אם נתפוס שאין ההסכם מחדש חיוב חדש על הקיים מעיקר הדין, שכן לדעתי מזונות עד גיל 15 הינו מן הדין, ובין אם נתפוס, וכך העיקר לענ"ד, כי ההסכם מחיל על האיש חיוב חדש ורחב מעבר למה שהיה קיים בלעדיו, ואם יש לבוא ולטעון על שינוי נסיבות כדי לפגוע בהסכם הרי שהזרקור צריך להיות מופנה למצבו הכלכלי של האיש ולא של האשה, וודאי שלא למצבו הכלכלי של בעלה השני. א"כ, עובדת הבעל השני ומשכורתו איננה רלבנטית לענייננו. האב חייב מן הדין ולא בעל האם, ובייחוד שהתחייב בהסכם. עניין משכורת האם לדעתנו שחיוב המזונות הינו מן הדין לא רלבנטי לעניין, ואף אם היה זה מדין צדקה, הרי שהתלושים אותם מציגה האשה מורים על הכנסה של 3,200 ₪, החשבון שעשה האיש לגבי הכנסות בשחור אין בהם ממש ואין לביה"ד כלים לבחון אם ובכמה, והאם האב ג"כ עובד בשחור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשולי הדברים, נוסף כי טענת המשמורת המשותפת איננה רלבנטית, שכן זו הייתה קיימת כבר בעת החתימה על ההסכם ואף אין לראות בה כדבר מתחדש ה"נוחת" על האיש בהפתעה.

הלכה למעשה

ביה"ד הפך כל אבן, הן מבחינה עובדתית והן עקרונית הלכתית, ולא מצא כל דרך לשנות מההסכם עליו חתם הבעל, ואשר נכתב בסיומו בסעיף 10:

"(א) מעבר לאמור בהסכם זה ובכפוף לביצועו, מצהירים הצדדים בזאת כי אין ולא תהיינה להם כל תביעות ו/או טענות ו/או דרישות מכל סוג האחד כלפי משנהו, וכי הסכם זה מהווה הסדר סופי ומוחלט של תביעותיהם ההדדיות, בכל הכרוך ו/או הנובע מהוראות הסכם זה".

בכך, ביה"ד דוחה את תביעת האיש.

לו היה ביה"ד משתכנע בנכונות העובדות אותן הציג האיש, הרי שלמרות שעדיין היה סובר עקרונית כי ההסכם והתחייבותו בתוקפן עומדים, היה דן שמא ניתן לסדר לבעל חוב ולמצוא דרך מתאימה, או לשלוח לבדיקה ע"י הרשם בהוצל"פ. אולם בשל הריעותות הגדולות לטעמי בטענות האיש, איני מוצא לנכון להורות על סדור כלשהוא, ועל האיש להמשיך לשלם כפי שהתחייב בהסכם!

נימוקי ההחלטה מותרים לפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של הצדדים.

ניתן ביום י"ט באדר התשפ"א (03/03/2021).

הרב פנחס מונדשיין

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה